

Kunskapsöversikt

Mörrumsåns avrinningsområde

Jönköping, Kronoberg och Blekinge län

Delrapport inom Kulturmiljö och vattenförvaltning – planeringsunderlag
för Södra Östersjöns vattendistrikt

November 2012

*Stockekvarn i Rottneån, här bygdes ett omlöp för fisk 2008.
Fotograf Theodor Samuelsson 2008.*

Innehållsförteckning

SAMMANFATTNING	4
1 INLEDNING	5
1.1 Avrinningsområdet	5
1.2 Vattnets kulturhistoriska betydelse	6
1.3 Vattenförvaltningen och biotopvård	8
1.3.1 Vattenförvaltning	8
1.3.2 Vatten- och biotopvård	9
2 KUNSKAPSLÄGET	9
2.1 Läns specifika och nationella kunskapsunderlag	9
2.2 Nationella intressen	12
2.2.1 Kulturvattendrag	12
2.2.2 Nationellt särskilt värdefulla vatten	13
2.2.3 Riksintressen för kulturmiljövården	15
2.2.4 Byggnadsminnen	20
2.2.5 Riksintressen för naturvården, naturreservat och Natura 2000	21
2.2.6 Riksintressen för friluftsliv	24
2.3 Kulturmiljöprogram och inventeringar	25
2.3.1 Kulturmiljöprogram	25
2.3.2 Fornlämningar	33
2.3.3 Kyrkliga kulturminnen	36
2.3.4 Broar	37
2.3.5 Dammar och vandringshinder	37
2.3.6 Industriminnet	39
2.3.7 Fasta fisken, flottning och kanaler	41
2.3.8 Odlingslandskapet, dikningsföretag och våtmarker	44
3 KUNSKAPSUPPBYGGNAD VATTENFÖRVALTNING OCH KULTURMILJÖ	46
3.1 Särskilda ansvarsområden och sällsynta/unika limniska kulturmiljöer	46
3.2 Kunskapsuppbyggnad för vattenförvaltningens mål	47
3.3 Kunskapsuppbyggnad för kulturmiljö	48
4 PRIORITERING AV KUNSKAPSUPPBYGGNAD	48
4.1 Prioritering av kunskapsuppbyggnad	48
4.2 Prioritering av lokaler	49
4.3 Arbetsgång	49
5 REFERENSER	49
BILAGA 1. Kvarnar och sågar i Jönköpings, Kronobergs och Blekinges län inom Mörrumsåns avrinningsområde	52

- 7 KARTBILAGOR - Mörrumsåns huvudavrinningsområde
- Bilaga 1a. Översiktskarta Södra Östersjöns vattendistrikt
 - Bilaga 1b. Översiktskarta Mörrumsåns huvudavrinningsområde
 - Bilaga 2. Län-, kommun- och sockengränser
 - Bilaga 3. Fiskevårdsområden och biotopkartering
 - Bilaga 4. Vattenförvaltning – ekologisk status
 - Bilaga 5. Vattenförvaltning – statusbedömning fisk
 - Bilaga 6. Vattenförvaltning – miljöproblem kontinuitet
 - Bilaga 7. Nationella intressen – kulturmiljö och fiske
 - Bilaga 8. Nationella intressen – natur
 - Bilaga 9. Kulturmiljöprogram, byggnadsminnen, kyrkliga byggnader
 - Bilaga 10. Fornminnesregistret, Skog och historia
 - Bilaga 11. Broar
 - Bilaga 12. Dammar och vandringshinder
 - Bilaga 13. Industriminnen
 - Bilaga 14. Fasta fisken, flottning, hamnar
 - Bilaga 15. Bevarande prog. Odlingslandskap, TUVA, ängslador
 - Bilaga 16. Våtmarker, dikning, sjösänkningar

Viktig information till läsaren

Denna rapport har tagits fram inom delprojekt 2 för Kulturmiljö och vattenförvaltning – planeringsunderlag för Södra Östersjöns vattendistrikt, och i enlighet med den metod som presenteras i ”Förstudie. Kulturmiljö och vattenförvaltning – planeringsunderlag för Södra Östersjöns vattendistrikt” (Dedering 2011, Länsstyrelsen Kalmar län). Syftet med översikterna är att redovisa kunskapsläget per huvudavrinningsområde/kustområde samt föreslå prioritering av fortsatt kunskapsbyggnad för kulturmiljön, dels i förhållande till vattenförvaltningens åtgärder, dels för kulturmiljövårdens egna behov. För mer information hänvisas till förstudien.

Observera att många av de befintliga kunskapsunderlagen är gamla och/eller behäftade med brister. Informationen kan därför vara inaktuell.

Rapporten är framtagen av Elin Wallquist på Länsstyrelsen i Kronobergs län.

Sammanfattning

Källområdena till Mörrumsån ligger i de sydöstra delarna av Jönköpings län. Avrinningsområdet sträcker sig genom Kronoberg, Blekinge och rinner ut i havet strax söder om Mörrum. 90 % av avrinningsområdet ligger i Kronoberg. Vattnet har haft en stor betydelse i befolkningsutvecklingen och för den industriella utvecklingen i hela området. Fokus i denna sammanställning är att synliggöra de vattenanknutna kulturvärden som finns i avrinningsområdet. Syftet är att tydliggöra vad den fortsatta kunskapsuppbyggnaden behöver fokusera på för att underlätta för vattenförvaltningens åtgärdsarbete för att nå god status i vattnet, men även för att få en fullödigare bild av vattnets kulturhistoriska betydelse i området. De underlag som finns tillgängliga skiljer sig åt mellan länen. I Jönköpings och Kronobergs län är flera kategoriinventeringar genomförda medan det i Blekinge har utförts en kulturhistorisk dokumentation av hela Mörrumsåns huvudfåra. Den fortsatta kunskapsuppbyggnaden i avrinningsområdet bör fokusera på att få en större bild av flottningen i området och hur mycket lämningar som finns kvar från detta. Kulturvärdes bedömningar av vandringshinder skulle även underlätta vid restaureringar för fria fiskvägar. Befolkningsutvecklingen skulle vara intressant att få en tydligare bild av, samt utreda vilket kulturellt värde som finns i det stora antalet diknings- och sjösänkingsföretag som finns i området. Avrinningsområdet är stort och prioriteringar behövs vid fältinventeringar. Fokus behöver då läggas på de vattendrag som Länsstyrelserna har prioriterat för att arbeta med restaurering.

1 INLEDNING

Kunskapsöversikten över vattenanknutna kulturlämningar i Mörrumsånsavrinningsområde är framtagen av Elin Wallquist vid Länsstyrelsen i Kronobergs län. Synpunkter på innehållet har lämnats av Heidi Vassi, Länsstyrelsen i Kronobergs län, Petra Torebrink, Länsstyrelsen i Blekinge län samt Coco Dederling, Länsstyrelsen i Kalmar län. Diskussioner med andra kunniga på Länsstyrelserna har även förts i olika frågor. I denna översikt görs ett försök att ge en helhetsbild av de vattenanknutna kulturlämningarna i hela avrinningsområdet. Dock är underlagen från de olika ingående länen av olika karaktär, vilket gör att jämförelser ibland kan vara svåra att göra för ge en bild av hela avrinningsområdet.

1.1 Avrinningsområdet

Kartbilaga 1 och 2.

Källområdena till Mörrumsån ligger på det småländska höglandet, där sjön Vrängen öster om Lindshammar betraktas som källsjö. Avrinningsområdet berör Jönköpings, Kronobergs och Blekinge län och omfattar 3 360 km², varav 90 % ligger i Kronobergs län. De norra delarna av avrinningsområdet kännetecknas av en starkt bruten terräng som sedan övergår till den småländska sjö- och slättbygden. I Blekinge smalnar avrinningsområdet kraftigt av och Mörrumsån rinner där genom en markerad sprickdal. Berggrunden utgörs av svårvittrad granit som i den kustnära delen övergår till gnejs. Mineralerna i berggrunden gör området försurningskänsligt då de har dålig buffringsförmåga. Avrinningsområdet består av 62 % skog, 8 % åker, 3 % betesmark, 13 % vatten och 14 % övrig mark. Åkermarken är koncentrerad till området kring Helgasjön, Salen och Åsnen samt de kustnära områdena. De största biflödena till Mörrumsån är Aggåa (460 km²), Hjortsbergaån (169 km²), Lekarydsån (284 km²) och Lugnån (127 km²). För att beskriva var olika företeelser är lokaliserade i denna rapport har avrinningsområdet delats in i nio olika områden. Dessa nio områden följer dock inte biflödenas delavrinningsområden, se kartbilaga 1. Den största sjön är Åsnen 150 km². I avrinningsområdet finns även 5 sjöar med storlek 10-100 km² och 39 sjöar med storlek 1-10 km². Inom avrinningsområdet finns fyra ytvattentäkter.

Mörrumsån är ett av Sveriges artrikaste vattendrag, såväl vad gäller fisk som övrig akvatisk fauna. Det finns även fiskberoende fåglar i vattensystem som fiskgjuse, storlom, häckande strömstare och häckande forsärla. Mörrumsån från Åsnen till utloppet är skyddad enligt fisk- och musselvattendirektivet (Naturvårdsverket 2002). Sportfisket i Mörrumsån är internationellt erkänt med hög klass och även viktigt ekonomiskt då det omsätter ca 200 miljoner årligen. Utbyggnaden av vattenkraften i vattensystemet är relativt stort, t.ex. nedströms Åsnen och ut till havet finns sju kraftverk, varav fyra ligger inom Blekinge län. Sedan 1993 är ån undantagen för ytterligare vattenkraftsutbyggnad enligt naturresurslagen. Genom att faunapassager har byggts kan idag och lax och havsöring vandra upp till Fridafors nedre kraftverk vid gränsen mellan Kronoberg och Blekinge.

I de nordvästra delarna av avrinningsområdet visar fornlämningsspåren att området var bebott fram till yngre järnåldern men att det därefter var avfolkat fram till medeltiden då området återkoloniserades. Bebyggelsen domineras idag av ensamgårdar där åkermarken följer de markanta höjdskillnaderna. Även de nordöstra delarna av avrinningsområdet hade ett kontinuitetsavbrott bland bosättningarna under yngre järnåldern. Under 1600-talet bildades i de nord-

östra delarna flera säterier och till skillnad mot de mer sydliga delarna av avrinningsområdet användes fyr- eller tresäde istället för ensäde. Områdena vid Helgasjön och Åsnen har kontinuerligt varit bosatta sedan stenåldern. Under medeltiden var dessa delar centralbygd i folklandet Varend. Under 1600-talet var säteribildningen omfattande. Bebyggelse och odlingsmark var knuten till de många drumlinor som går genom området. Gårdarna var ofta placerade som radbyar längs drumlinens ena sida. Idag präglas landskapet av 1800-talets jordbruksomvandling. Området direkt söder om Åsnen består av en mer uppbruten terräng, där odlingslandskapet är mer småskaligt med små byar och ensamgårdar. Ett gynnsamt lokalklimat har gjort området känt för ängsfruktodlingar. (Höglin 1998) I norra delen av Blekinge, en region kallad Östra höglandet är omgivningarna täckta av skogsklädd morän med stort lövinslag. Bebyggelsen består mestadels av ensamliggande gårdar där produktionsfokus har legat på nötkreatur och skog. Det är endast Mörrumsåns nedersta delar som ligger under högsta kustlinjen. Sedimentområdena används till jordbruk, mellan dessa områden finns skogsklädda höjder av berg och morän med huvudsakligen lövskog. Bebyggelsen är här främst belägen till området mellan den odlingsbara jorden och höjddpartierna. Närmast kusten är på flera ställen fritidsbebyggelsen utbredd. (Vägverket 2006)

I Jönköpings län är det främst Vetlanda kommun men även lite av Sävsjö och Värnamo kommuner som ligger i Mörrumsåns avrinningsområde. I Kronobergs län berörs Uppvidinge, Växjö, Alvesta, Ljungby och Tingsryds kommuner och även lite av Älmhults kommun. I Blekinge län berörs Karlshamns kommun och lite av Olofströms kommun. I avrinningsområdet ligger Växjö som är residensstad för Kronobergs län. En annan större ort är Alvesta som är centralort i Alvesta kommun. De övriga kommunernas centralorter ligger inte inom avrinningsområdet. Inom kulturmiljövården användes ofta den gamla sockenindelningen för att beskriva läge på olika platser. I Mörrumsåns avrinningsområde finns 63 olika socknar som ligger delvis eller helt i avrinningsområdet.

I Jönköpings län berörs följande socknar: Bäckaby, Fröderyd, Hjälmeryd, Hulstjöv, Korsberga, Ramkvilla, Rydaholm, Södra Solberga.

I Kronobergs län berörs följande socknar: Almundsryd, Aneboda, Aringsås, Asa, Berg, Bergunda, Blädinge, Drev, Dädesjö, Dänningelanda, Furuby, Granhult, Gårdsby, Hemmesjö, Herråkra, Hjortsberga, Hornaryd, Härlunda, Härlöv, Jät, Kalvsvik, Kvenneberga, Lekaryd, Lenhovda, Mistelås, Moheda, Nottebäck, Ormesberga, Sjösås, Skatelöv, Slätthög, Söraby, Tegnaby, Tjureda, Tolg, Tävelsås, Urshult, Uråsa, Vederslöv, Virestad, Vislanda, Väckelsång, Västra Torsås, Växjö, Åseda, Öja, Öjaby, Ör och Östra Torsås.

I Blekinge län berörs följande socknar: Asarum, Elleholm, Jämshög, Kyrkhult, Mörrum och Ringamåla.

1.2 Vattnets kulturhistoriska betydelse

De allra äldsta fynden av människor längs Mörrumsån är från Blekinge, där rester efter boplatser och tidiga insjöfiskare har hittats från omkring 5000 år f Kr. Den rika spridningen av rösen från bronsålder till järnålder visar att området kring Helgasjön, Salen och norr om Åsnen tidigt var bebott. Allt sedan förhistorisk tid har vattensystemet varit en viktig förbindelselänk in i landet. Under medeltiden växte befolkningen i området. Vid Elleholm vid Mörrumsåns utlopp fanns en stad som användes som handelsplats och Blidingsholm var under medeltiden en viktig kommunikationsmiljö, där det även låg en befästning. Laxfisket i Mörrumsån kan spåras tillbaka till år 1231, då det omnämns i kung Valdemar II:s jordebok. Kro-

nan ägde länge allt laxfiske i ån, men efter jordrevisionsreformen, 1670-73, inskränktes fiskerätten till en mindre sträcka vid Mörrum. Där stängdes tidvis hela ån så att fisken inte kunde vandra högre upp. Men efter att boende uppströms klagade bestämdes år 1752 att en 3 alns (=1,781 m) öppning skulle finnas i ån. Denna fiskens fria vandringsväg kallades kungsådra eller fahrbacken. Utmed ån finns fortfarande lämningar efter de fasta fisken som de olika byarna förr hade i ån.

Kvarnar för att mala säd började användas under medeltiden. Två kvarntyper finns, skvalt-kvarn och hjulkvarn, varav skvaltkvarnen är den äldsta typen och passade bra för mindre vattendrag. Med hjulkvarnarna började större åar tas i anspråk och dammar byggdes för att få ett jämnare flöde och förlänga malningssäsongen. Under 1800-talet skedde en kraftig nybyggnation av kvarnar, anledningar till detta var bland annat befolkningstillväxten och en ändring av föda. I slutet av 1800-talet och början av 1900-talet dikades och sänktes ca 120 sjöar och flertalet våtmarker inom avrinningsområdet för att införskaffa mer jordbruksbruk inom avrinningsområdet. Till detta arbete utgick i de flesta fallen statsbidrag.

Det fanns tidigt intresse från staten att använda Mörrumsån till flottled för båtvirke. Efter Karlskronas anläggning av skeppsvarv och örlogsbas i slutet av 1600-talet ökade Mörrumsåns betydelse som flottled. 1733 påbörjades en upprensning av ån för att underlätta för denna flottning. En karta från mitten av 1700-talet anger plaster för utläggning och upptagning av stockarna längs Mörrumsån upp till Åsnen. Under 1700-talet växer industrin fram, där de större åarna med deras vattenfall och forsar gav energi. Sågkvarnar var vanliga i skogsbygden medan annan industri var riktad till dalbygden. De flesta sågarna var i drift endast en kort tid av året på grund av ojämn vattenföring. Sågat virke hade i slutet av 1700-talet en betydande export och under 1800-talet växer sågindustrin sig ännu större. Relativt stora sågverk anlades i Braås och Åseda. I Ramkvilla uppfördes ett ramsågverk och andra betydande sågar fanns i Klavrestrom, Sandsbro, Brittatorp och Råppe. Vid Huseby fanns ett sågverk och runt Åsnen var en rad mindre sågverk verksamma. I Huluvik vid Åsnens västsida anlades en träullsfabrik och ett träsliperi anlades 1894 i Fridafors. Även vid Åryds bruk fanns sågverk och träullsfabrik.

I sjöarna Örken, Madkroken och Salen hittades sjömalm. I kombination med stor tillgång till skog var förutsättningarna för järnhantering goda. Masungnar/hammare och smedjor fanns i Klavrestrom (från 1736), Braås (1745) och i Huseby (1689). Järnhanteringen i Braås flyttade senare till Böksholm men lades ned i slutet av 1800-talet. Framförallt Huseby med sitt järnbruk och herrgårdsmiljö var en viktig del av den Småländska industrialiseringen. Sjöarna var mycket viktiga transportmedel för både timmer, malm och andra förnödenheter. Under bruks-tiden i Braås transporterades stora mängder malm och träkol med pråmar över Örken. Även vid Ramkvilla gick det dagligen pråmar med laster av massaved och sågade trävaror. AB Malmö Snickerifabrik ansökte 1901 om att få två allmänna flottleder inrättade, varav den ena var tänkt att gå från sjön Madkroken via Lidboholmsån till Örken och Braås. Förhandlingar hölls men någon allmän flottningförening kom aldrig till stånd. Dock var den enskilda flottningen betydande på många platser.

Mörrumsån med den stora mängden omgivande bebyggelse gjorde sjöarna och vattendragen intressanta som farled. År 1857 beviljade riksdagen statsbidrag för att utveckla en farled mellan Ramkvilla ner till Ryd vid Åsnens utlopp där tanken var att man skulle byta till järnväg för vidare transport ner till kusten. Företaget som genomförde projektet gick dock i konkurs

och planerna fullföljdes aldrig. Dock blev en farled av mellan Räppe järnvägsstation genom Räppekanal vid Helgasjöns sydspets till Asa vid Asasjöns nordspets. Denna farled var 43 km lång varav ca 1,6 km har blivit bearbetad och en 1,6 meter hög sluss anlades i Åby. Trafiken blev här livlig och ett antal ångbåtar trafikerade sträckan och fraktade både passagerare och pråmar med gods. På 1930-talet upphörde dock godstrafiken. Idag trafikerar turistbåtar sträckan.

Av betydelse för utvecklingen längs Mörrumsån, framförallt för Blekingedelen var den smal-spåriga järnvägen som 1874 anlades längs Mörrumsån i Blekinge. I och med detta växte små samhällen med industrier och manufakturer fram, t.ex. anläggningarna i Hovmanbygd och Ebbemåla bruk. Under tidigt 1900-tal förvärvade olika kraftbolag delar av ån och elkraftverken byggdes ut med flera stora anläggningar. (Torebrink 2010; Krantz 1981; Länsstyrelsen i Blekinge XX; Brock & Richardsson 1981; Ahlbäck & Albertsson 2006; Arnholm online 2011-12-28)

1.3 Vattenförvaltningen och biotopvård

Kartbilaga 3, 4, 5 och 6.

1.3.1 Vattenförvaltning

Syftet med EUs ramdirektiv för vatten (även kallat vattendirektivet) är att skydda medlemsländernas vattenresurser och en grundtanke är att skapa en helhetssyn på Europas och de enskilda ländernas vattenresurser. I Sverige beslutade riksdagen och regeringen om nationell lagstiftning, vilket innebar en komplettering av miljöbalken och en särskild vattenförvaltningsförordning (SFS 2004:660) samt en organisation för den svenska vattenförvaltningen. Vattenförvaltningen omfattar grundvatten, sjöar, vattendrag och kustvatten och man arbetar utifrån vattnets egna gränser, de så kallade avrinningsområdena, som inte följer läns- eller kommungränser. Målsättningen med vattenförvaltningen är att allt inlands-, kust- och grundvatten ska ha god ekologisk och kemisk status år 2015. För att Sverige ska kunna nå målet krävs engagemang och nära samarbete mellan alla parter som påverkar vattnet inom ett visst avrinningsområde. Länsstyrelsen har en samordnande roll i vattenförvaltningsarbetet. Kunskaps- och planeringsunderlag uppdateras löpande och finns tillgängliga i VISS (Vatteninformationsystem Sverige), se <http://www.viss.lst.se/>.

I Mörrumsåns avrinningsområde finns 67 vattendrag och 45 sjöar som är tillräckligt stora för att vara vattenförekomster. Den ekologiska statusen för sjöförekomsterna är för en sjö hög status, 30 god, 10 måttlig, 7 otillfredsställande och 1 dålig status. För vattendragsförekomsterna är 1 klassade till hög status, 15 god, 54 måttlig, 1 otillfredsställande och 2 har klassats till dålig status.

Samtliga vattendrag- och sjöförekomster har dålig kemisk status i avrinningsområdet. Men om man bortser från problemet med kvicksilver har samtliga sjöar god kemisk status, men för 6 förekomster finns det risk att god status inte kommer att uppnås 2015. Även samtliga vattendrag har god kemisk status exklusive kvicksilver, men för 6 vattendragsförekomster finns det risk att god status inte kommer att uppnås 2015.

I kartbilaga 5 syns statusbedömning vad gäller parametern fisk, samt i kartbilaga 6 är miljöproblem kontinuitet synliggjort.

1.3.2 Vatten- och biotopvård

Mörrumsåns vattenvårdsförbund bildades 1973 genom en sammanslagning av Övre och Nedre Mörrumsåns vattenvårdsförbund (bildade 1964 och 1968). Förbundet arbetar för god vattenvård inom Mörrumsåns avrinningsområde, genom att göra utredningar till nytta för planerings- och utvecklingsarbetet samt årligen utföra en samordnad recipientkontroll. Ett vattenråd i Mörrumsån bildades hösten 2009.

Inom Kronobergs län finns i avrinningsområdet 47 fiskevårdsområden där Härlunda FVO även berör Skräbeåns avrinningsområde och Almundsryds östra FVO även berör både Skräbeån och Mieåns avrinningsområde. I Blekinge finns två fiskevårdsområden inom avrinningsområdet, Öjasjöns FVO och Mörrumsåns FVO Ebbemåla-Åmma. I Mörrumsån nedströms Ebbemåla-Åmma är också tillgänglig för allmänheten men det finns inget fiskevårdsområde bildat här utan upplåts av Sveaskog och ett antal privata ägare av laxfiskerätten. I Jönköpings län saknas det i denna sammanställning uppgift på hur många fiskevårdsområden som finns.

Metodiken för biotopkartering av vattendrag togs fram på Länsstyrelsen i Jönköping i början på 1990-talet och har sedan dess vidareutvecklats. Den används numera över hela landet och bygger på fältarbete där man karterar vattenbiotoper, vandringshinder, strömförhållanden, närmiljön på land, och så vidare. Kunskapsunderlaget används bland annat i samband med vatten-, naturvårds- och fiskevårdsarbete och vattenförvaltningens statusklassningar. I vilken utsträckning vattendrag har biotopkarterats varierar mellan länen.

I Kronobergs län finns en plan för biologisk återställning som sträcker sig mellan åren 2006 till 2010 (Länsstyrelsen Kronobergs län 2007). En del av planen har blivit genomförd, men inte allt. Sju områden är intressanta ur restaureringssynpunkt, se kartbilaga 3.

I Blekinge län har en rad åtgärder genomförts för att förbättra den biologiska mångfalden i Mörrumsån. 1992 återintroducerades flodkräftan i Öjasjön. 2001-2003 bygdes fiskvägar vid Marieberg, Hemsjö övre och nedre. 2004-2006 lades ca 100 m³ lekgrus ut. I planen för 2007-2010 planerades det för återintroduktion av stormusslor på sträckan Hemsjö övre och Hemsjö nedre samt lämpliga biflöden. Inventering av lekbottnar samt smolträknare vid den nedersta delen av Mörrumsån skulle enligt planen också genomföras (Länsstyrelsen Blekinge län 2007). Under 2012 startar ett LIFE-projekt för att rädda Tjockskalig målarmussla i 12 år i Sverige, varav Mörrumsån är en av de utvalda åarna. Det femåriga LIFE-projektet startar 2012 och finansieras via EU, Naturvårdsverket och Länsstyrelserna.

2 KUNSKAPSLÄGET

De underlag som har varit möjliga att hitta inom ramen för detta projekt är medtagna i översikten. Tyngdpunkt ligger på den information som har gått att få ut av olika GIS-underlag, både nationellt tillgängliga och länsspecifika underlag. I mån av tid har även skriftliga rapporter gåtts igenom för att hitta information om vattenanknutna kulturmiljöer.

2.1 Länsspecifika och nationella kunskapsunderlag

För att sammanställa de kunskaper som finns av kulturmiljöer i anknytning till vatten har resultatet från inventeringar och annan dokumentation som är digitaliserade i GIS använts. GIS-

datat kommer antingen från nationella databaser, eller så är det läns specifika inventeringar som har digitaliserats, se tabell 1. I mån av tid har även skrivna publikationer använts för att hitta uppgifter kring vattenanknutna kulturlämningar, se referenslistan i slutet.

Tabell 1. Tillgängliga kunskapsunderlag digitaliserade i GIS. GIS-lagren är antingen nationellt tillgängliga eller läns specifika kunskapsunderlag.

GIS-skikt	Nationellt	Jönköpings län	Kronobergs län	Blekinge län
Bevarande program för odlingslandskapet	Naturvårdsverket			
Biotopkartering		Allt material är digitaliserat.	Endast utbredning digitaliserat, vad som hittats finns i excel-fil	Allt material är digitaliserat.
Broinventering	Värdefulla broar	Special inventering saknas. Men uppgifter finns biotopkarteringen.	Digitaliserat, inventering 1997	Ej digitaliserat inventering 1982. Men uppgifter finns även i biotopkartering och kulturhistoriska inventeringen av vattendrag i Blekinge.
Byggnadsminnen	Riksantikvarieämbetet			
Dammregister	SMHI		Dammar inventerades 1981-1982, har reviderats några gånger senast 1998-1999. Samma uppgifter som hos SMHI.	
Fiskevårdsområden			Digitaliserade	
FMIS-Fornminnesregistret	RAÄ, uppdateras kontinuerligt. I materialet används version från vintern 2010-2011			
Fornvårdsområden		Digitaliserat. Program för vård av utvalda fornlämningar	Finns men är ej medtaget i rapporten	Finns men är ej medtaget i rapporten
Frikyrkoinventering		Digitaliserat		
Glasbruksinventering			Digitaliserat, inventering 1985. Läs mer: http://www4.g.lst.se/scripts/glasbruk/sok.asp	
Herrgårdinventering			Digitaliserat, inventerat 2001-2002. Läs mer: http://www2.lansstyrelsen.se/kronoberg/Sv/samhallsplanering-och-kulturmiljo/byggnadsvard/byggnadsinventeringar/Pages/herrgardar.aspx	

GIS-skikt	Nationellt	Jönköpings län	Kronobergs län	Blekinge län
Hotade arter längs sjöstränder och i vattendrag			Digitaliserat utifrån elfiskeregistret samt inventeringar av växtlighet längs sjöstränder	
Industriiminnen		1996 inventerades industrimiljöer, digitaliserat.	Kvarn och såg inventering 1999, digitaliserat. Läs mer: http://www2.lansstyrelsen.se/kronoberg/Sv/samhallsplanering-och-kulturmiljo/byggnadsvard/byggnadsinventering-ar/Pages/kvarn_o_saghistoria.aspx	Ingår en del i kulturhistorisk inventering av vattendrag (Torebrink 2010)
Kulturhistorisk inventering av vattendrag				Digitaliserat (Torebrink 2010)
Kyrkor	Riksantikvarieämbetet			
Kyrkoruininventering			Digitaliserat, inventerat 1996	
Kulturmiljöprogram - regionala			Digitaliserat. Beskrivningar kopplade till GIS-skikt och publikation på hemsidan genomförs i ett projekt som ska vara avslutat i maj 2012	Digitaliserat
Kulturmiljöprogram - kommunala			Finns inte digitaliserat	
Markavvattning		Reviderat 2002	Digitaliserat utifrån nyara ärenden som Länsstyrelsen har.	
MIFO-förening			Digitaliserat	Digitaliserat
Natura 2000	Naturvårdsverket			
Naturreservat	Naturvårdsverket			
Prästgårdsinventering			Digitaliserat, inventerat 1985	
Ramsar – Våtmarkskonventionen	Naturvårdsverket 2001			
Riksintressen, naturvård, kulturmiljö-vård, fiske	Ansvariga myndigheter			
Skog och historia	Skogsstyrelsen		Inventering 2003-2007 och 2009. Kvalitetssäkring avslutad 2011.	
Statusbedömning vattenförvaltning	Vattenmyndigheten			

GIS-skikt	Nationellt	Jönköpings län	Kronobergs län	Blekinge län
Sänkta/dikade sjöar	SMHI	Reviderat 2001	Digitaliserat utifrån inventering 1973-1981	Uppgifter finns i SMHIs register. Se även vattenförättning/dikningsföretag.
Vandringshinderinventering		Specialinventering saknas, i biotopkartering finns hinder registrerade	Digitaliserat utifrån inventering 1995. Ytterligare GIS-skikt med kompletterande objekt 2008 och senare vid andra fältarbeten.	Specialinventering saknas, i biotopkartering finns hinder registrerade
Vattenförättning/dikningsföretag			Digitaliserat utifrån arkivhandlingar från 1800- och 1900-tal.	Digitaliserat som punkter, fåtal digitaliserade efter diken.
Våtmarker Historiska		Digitaliserat utifrån Generalstabskartan	Saknas	Digitaliserat utifrån Häradskartan
Våtmarksinventering (VMI)			Inventering av befintliga våtmarker 1987, reviderat 1999-2003.	1991-1992
Värdefulla vatten, natur, kultur, fisk	Naturvårdsverket, Riksantikvarieämbetet, Fiske- riverket			
Ängs och betesmarksinventering (TUVA)	Jordbruksverket			
Ängsladeinventering		Saknas	Digitaliserat utifrån inventering 2003. Läs mer http://www2.lansstyrelsen.se/kronoberg/Sv/samhallsplanering-och-kulturmiljo/byggnadsvard/byggnadsinventeringar/Pages/angslador.aspx	Saknas

2.2 Nationella intressen

2.2.1 Kulturvattendrag

På 1990-talet genomfördes den så kallade Vattendragsutredningen (Omtankar om vattendrag SOU 1996:155). Bakgrunden var att se över skyddet för vattendrag enligt 3 kap. Naturresurslagen. Länsstyrelserna lämnade in förslag till Riksantikvarieämbetet respektive Naturvårdsverket som i sin tur lämnade förslag till Vattendragsutredningen. Därefter sållade Vattendragsutredningen ut ett antal vattendrag som borde skyddas med avseende på natur- och kulturmiljön respektive ”örördhet”.

Mörrumsån är det enda vattendrag som föreslogs som ett kulturvattendrag utifrån temat fiske i vattendragsutredningen 1996, med följande motivering ”Fiskeanläggningar. Mörrumsån är känd för sitt rika laxfiske, vilket på olika sätt kommit att påverka vattendraget, med bl den centrala sportfiskeanläggningen vid Svängsta. Mörrumsåns lopp i Kronobergs län visar ett mångfacetterat odlings- och energilandskap. Inom vattenområdet finns ett forntida folklands-

centrum, Ingelstad, ålderdomliga och småskaliga odlingslandskap, fasta fiskeanläggningar, kvarnar, bruk och stenvalvsbroar.” (Vattendragsutredningen 1996).

2.2.2 Nationellt särskilt värdefulla vatten

Naturvårdsverket, Riksantikvarieämbetet och Fiskeriverket har tillsammans med länsstyrelserna sammanställt nationellt värdefulla sötvattensområden sett utifrån natur-, kulturmiljö- respektive fiskesynpunkt. Områdena pekades ut 2006 i samband med framtagandet av en nationell strategi för skydd av särskilt värdefulla sjöar och vattendrag. Information om områdena finns bland annat i databasen och karttjänsten Värdefulla Vatten (Naturvårdsverket). Detta arbete skedde under en stor tidspress och utifrån bristfälliga urvalsunderlag, varför en revidering är nödvändig.

Nationellt särskilt värdefulla vatten - Kulturmiljö

Kartbilaga 7.

Inom Mörrumsåns avrinningsområde är det åtta vattendrag eller vattensystem som har utpekats som särskilt värdefulla ur kulturmiljösynpunkt. Från norr:

Lädja-Rösås (G-län): Odlingslandskap med spår av bosättningar från förhistorisk tid till 1800-talets laga skifte. Minnen från medeltida kolonisation, historisk säteribildning och 1800-talets uppodling.

Mörrumsåns vattensystem - Mörrumsån, Åsnen, Salen, Helgasjön (G-län): Mörrumsåns lopp i Kronoberg visar ett mångfacetterat odlings- och energilandskap. Inom vattenområdet finns forntida folklandscentrum, ålderdomliga och småskaliga odlingslandskap, fasta fiskeanläggningar, kvarnar, bruk och stenvalvsbroar.

Huseby-Skatelöv (G-län): Järnbruks- och herrgårdsmiljö där bruket, beläget vid kommunikationsstråk, har bildat grunden för den småländska industrialiseringen. Sockencentrum i odlingslandskap med en betydande fornlämningskoncentration från såväl brons- som järnålder

Blidingsholm (G-län): Kommunikationsmiljö, sedan medeltiden möte mellan olika transportleder. Fasta fisken, fästings- och skansmiljö.

Ebbemåla/Hovmansbygd till Mörrum (K-län): Hela sträckan av Mörrumsån är av intresse. Ebbemåla bruk är en synnerligen välbevarad bruksanläggning från senare delen av 1800-talet. Hovmanbygd har innehållit flera hantverksanläggningar.

Mörrum: Ett av landets mest betydande centra för laxfiske alltsedan medeltiden.

Mörrum-Elleholm(K-län): Viktigt för fiske och kommunikation i skogsbygd-Elleholm-kusten. Världsberömt laxfiske.

Elleholm (K-län): Handelsplats och medeltida stadsanläggning på holme i Mörrumsåns utlopp. Strategiskt läge för medeltida staden Elleholm med fästet Sjöborg på en av Mörrumsåns kringfluten ö. Staden löd under biskopen i Lund och här fanns biskopens förvaltningsgård. Sockenkyrka i korsvirke från 1713.

Nationellt särskilt värdefulla vatten – naturvård

Kartbilaga 7 och 8.

Ur naturvårdssynpunkt är det inom Mörrumsåns avrinningsområde fem sjöar eller vattendrag som anses särskilt värdefulla. Från norr:

Fiolenområdet: Näringsfattig källsjö med klart vatten. Internationellt betydelsefullt referensområde för förståelsen av landskapets utveckling, ekologiska samband samt för kunskapen om sjöar och myrar. Vacker sjö- och odlingsbygd. Referenssjö

Helige å (Helgasjön till Salen): Denna del av Mörrumsån, som ligger nedanför Helgasjön m.fl. sjöar har troligtvis aldrig varit allvarligt försurningsskadad, vilket kan vara en anledning till att förekomsten av hotade arter är stor och viktig för regionen.

Åsnen: Stort, mångformigt sjösystem. Visar natur-, kulturlandskapets utveckling och ekologiska samband. Vacker landskapsbild. Sällsynta, hotade arter. Biotop- och artrik. Fågelliv av internationell betydelse. Fiskrik. Sjön är sänkt och reglerad med måttlig påverkan på miljön.

Mörrumsån: Å i starkt markerad sprickdal med mycket art- och individrik fauna och flora som innehåller ett betydande antal rödlistade arter, t.ex. lax, flodpärlmussla, tjockskalig målar-mussla, revsvalting och hårklomossa.

Öjasjön, Ringamåla: Näringsfattig, relativt klar sjö med rik förekomst av grovslinke *Nitella tanslucens*, som i landet endast aktuella fynd i fem Blekingesjöar och en i Halland.

Ur naturvårdssynpunkt anses tre områden som värdefulla vatten. Från norr:

Norrhultsbäcken (G-län): Opåverkad liten bäck med klart vatten som inte är särskilt försurad. Nationellt referensvatten med intensiv uppföljning, kemi 6 ggr/år samt årligt elfiske och bottenfaunaprovtagning. Nationellt referensvattendrag, orörd miljö med ovanligt bra vattenkvalitet. Höga tätheter av ursprunglig öring, trots att vattendraget aldrig kalkats.

Innaren (G-län): Stor klar sjö med lång omsättningstid, förmodligen relativt artrik och förskonad från försurning jämfört med andra sjöar i regionen. En raritet *Nitella batrachosperma*, en mycket ovanlig och troligtvis förbisedd art. Av försurning troligtvis relativt opåverkad sjö.

Hackekvarn (G-län): Hackekvarn var en gång Åsnens naturliga sjöutlopp, men är idag upp-dämt av ett ca 2 m högt överfall. Nedan överfallet finns en ca 100 m lång och 50 m bred strömsträcka av sten och block. Stränderna är klassade som hysande höga naturvärden. Förekomst av tjockskalig målar-mussla och sandkrypare.

Nationellt särskilt värdefulla vatten - fiske

Nationellt särskilt värdefulla vatten ur fiskesynpunkt finns det tre utav i Mörrumsåns avrinningsområde. Från norr:

Örkenområdet (G-län): Nedströms lekande öringstam. Storvuxen, sjölevande öringstam.

Helgasjöområdet (G-län): Nedströms lekande öringstam. Storvuxen, sjölevande öringstam. Skyddade arter standkrypare, färna. Omfattande fritidsfiske, 5 000-10 000 fiskedygn/år. Abborre, gädda, gös.

Mörrumsån (K-län): Rödlistade arter, flodkräfta, flodpärlmussla, ål. Ursprunglig laxstam, havsvandrande ursprunglig öringstam. Skyddade arter sandkrypare. Lax, Ål, Havsöring.

Ur fiskevårdssynpunkt anses fyra områden som värdefulla, från norr:

Sjön Örken (G-län): Storvuxen, uppströmslekande öringstam.

Åsnenområdet (G-län): Rödlistad art, ål. Ursprunglig öringstam. Skyddade arter, sandkrypare och färna.

Sjön Vinen (G-län): Har funnits en rödlistad art, flodkräfta som sedan ca fem år tillbaka är utrotad av pest.

Frösjön (G-län): Rödlistad art, flodkräfta

2.2.3 Riksintressen för kulturmiljövården

Kulturresevat

Kulturresevat bildas enligt miljöbalken (7 kap 9§) när det huvudsakliga skyddsmotivet är kulturhistoriska m.fl. värden. Både länsstyrelser och kommuner kan bilda kulturresevat och kulturresevat är skyddade i enlighet med fastställda beslut och skötselplaner. Det finns ännu så länge bara ett fåtal kulturresevat i Sverige.

Mörrumsåns avrinningsområde

Det finns inget kulturresevat inom avrinningsområdet.

Riksintressen motivering och uttryck

Kartbilaga 7.

Geografiska områden som är av nationell betydelse för en rad olika samhällsintressen kan, enligt miljöbalkens 3-4 kap., pekas ut som områden av riksintresse av respektive ansvarig central myndighet. Det kan exempelvis vara områden med naturvärden eller kulturmiljövården som är så ovanliga att de gör områdena viktiga för hela landet. Vid planering och prövning enligt en rad lagar ska dessa områden skyddas mot åtgärder som påtagligt kan skada dem. I denna kunskapsöversikt redovisas eventuellt förekommande riksintressen för naturvård, kulturmiljövård, fiske och friluftsliv.

Mörrumsåns avrinningsområde

I Mörrumsåns avrinningsområde finns 19 riksintressen för kulturmiljövård inom 100 meter från vatten. Motivering och uttryck för riksintressena är hämtade ur Riksantikvarieämbetets publikation Riksintressen i Kronobergs län och Riksintressen i Blekinke län (Rikantikvarieämbetet 2009a och 2009b). Varje riksintresse har ett nummer och i kartbilaga 7 framgår var områdena är belägna.

Östra delen: Aggaå och Skyeå från Lenhovda till Åsnen

34 Granhult (Nottebäcks sn)

Motivering:

Odlingslandskap med ett av Sydsveriges bäst bevarade fossila åkersystem från järnåldern samt kyrkplats med Sveriges äldsta daterade träkyrka från 1200-talets förra hälft. (Kyrkomiljö, Fornlämningsmiljö).

Uttryck för riksintresset:

1200-tals kyrka av trä med klockstapel och stiglucka samt kaplansboställe från 1700-talet. Utskiftad kyrkbybebyggelse. Övergivna åkersystem från järnåldern med stensträngar och vallar. Omfattande områden med odlingsrösen och spår av 1800-talets torpanläggning i G län. 8 form av byggnader, små inägelotter och rester efter *torp* i skogen.

25 Billa-Hemmesjö (Hemmesjö sn)

Motivering:

Odlingslandskap som pedagogiskt visar en bygds framväxt från förhistorisk tid till sent 1800-tal. (Fornlämningsmiljö, Kyrkomiljö, Gårdsmiljö).

Uttryck för riksintresset:

Hemmesjöns 1100-talskyrka. Den nya kyrkan från 1848 uppfördes långt ifrån den medeltida, närmare Åryds järnbruk. Vägen mellan kyrkorna löper centralt genom den

odlade bygden och kantas av odlingslandskap med välbevarade gårdsbildningar, stenvmurar, odlingsrösen m m samt ensamliggande eller i mindre grupper belägna rösen och kvadratiska stensättningar, som utom bosättning under bronsålder och äldre järnålder. Norr om Hemmesjö ett yngre järnåldersgravfält.

24 Ingelstad-Torås-Torsjö (Östra Torås sn)

Motivering:

Odlingslandskap i den Värendska centralbygden med lång bebyggelsekontinuitet och med den monumentala storhögen Inglinge hög, på länets största gravfält. (Fornlämningsmiljö).

Uttryck för riksintresset:

Flera rösen, enstaka och i grupper samt tre gravfält med högar med storhögen Inglinge hög på det största gravfältet och en runsten på ett av de mindre. Röjningsröseområden i anslutning till dagens åkermark. Landskapet har talrika spår efter äldre odling och Torsjö är starkt präglad av laga skifte. Den välbevarade 1800-talsbebyggelsen vittnar om ekonomiskt välstånd. Sockencentrum med kyrka från 1848 på den medeltida kyrkans plats och sockenstuga från 1800-talets andra hälft.

23 Jät (Jäts sn)

Motivering:

Odlingslandskap som visar kontrasten mellan herrgårds- och bondejordbruk. (Herrgårdsmiljö, Bymiljö, Kyrkomiljö, Fornlämningsmiljö).

Uttryck för riksintresset:

Jätsbergs säteri från 1600-talet med nuvarande herrgård uppförd runt 1800 och med stora ekonomibyggnader, alléer och utmarkstorp samt stora fält. Kulturmarken kring byn Östra Jät, där den gamla kyrkan från 1200-talet ligger, präglas av stenvmurar, odlingsrösen och brukningsvägar. Inom området finns också fornlämningar med gravfält och större rösen samt den nya kyrkan från början av 1900-talet.

Nordöstra delen: Källområdena, Klavreström till Tolgasjön

28 Dädesjö (Dädesjö sn)

Motivering:

Samhälle som visar marknadsplatsens, kyrkans och järnvägens betydelse för samhällsbildningen under århundradena. (Järnvägsmiljö).

Uttryck för riksintresset:

Välbevarat sockencentrum där 1200-talskyrkan med unika takmålningar med Staffanslegenden bevarats tack vare en mellanperiod som sockenmagasin. Två olika generationers prästgårdar. Nuvarande kyrkan från 1790-talet. Fungerande marknadsplats med lång tradition. Stationshus och järnvägsmagasin.

Rösås ned till Helgasjön via Lädjasjön och Bergsjön

30 Lädja-Rösås (Bergs sn)

Motivering:

Odlingslandskap med spår av bosättningar från förhistorisk tid till 1800-talets laga skifte. (Fornlämningsmiljö, Bymiljö, Kvarnmiljö).

Uttryck för riksintresset:

Minnen från medeltida kolonisation, historisk säteribildning och 1800-talets uppodling kan skönjas i landskapet där ängs- och hagrester sträcker sig från byarnas inägomark ut till

marginalmarkernas torprester. Stenmurar, odlingsrösen, husgrunder samt kvarn-och dammruiner. Väl synliga rösen av sten- och bronsålderskaraktär. Omfattande röjningsröseområde i anslutning till gravlämningar. Välbevarad bebyggelse, präglad av laga skiftet.

Helgasjön

29 Hult-Sandsjö-Ormesberga (Ormesberga sn)

Motivering:

Fornlämningsmiljö, rösestråk från bronsåldern med monumentala rösen inom ett av landets rösetätaste områden och i anslutning till ett laga skifteslandskap.

Uttryck för riksintresset:

Cirka 15 rösen, några av betydande storlek. Odlingslandskapet har bystrukturer och gårdsbildningar som ger en bild av samspelet mellan bebyggelse och odlad mark efter laga skiftet. Sockencentrum med kyrka från 1600-talet, som har tornbyggnad från 1842. Kyrkan ligger strategiskt högt lokaliserad i medeltida läge.

27 Växjö stad

Motivering:

Stifts- och residensstad av medeltida ursprung med dominerande domkyrkoområde och successivt framvuxen rutnätsplan som speglar stadsutvecklingen under 1600- och 1800-talen. (Skolstad).

Uttryck för riksintresset:

Kyrkomiljön med den medeltida domkyrkan, Gamla gymnasiet och andra skolbyggnader, biskopsgården Östrabo i avskildhet från och förening med staden samt fd domprostgården. 1600-talsstaden med gatunätets grunddrag, tomtstruktur och spår av den tidigare västra infarten. Senempirestadens utvidgningar och låga, ofta putsade bebyggelse samt det sena 1800-talets esplanadstad med tillväxt mot söder, väster och norr. Fondbyggnader som markerar rutnäts avslutning vid olika tidpunkter, torg och öppna platser, utblickar, parker och grönsstråk. Offentliga byggnader och annan bebyggelse som hör samman med förvaltningsstaden. Gamla infartsvägar och stadens direkta övergången i öppen landsbygd åt öster. Offentliga byggnader, parker och järnvägsområdet.

Sydväst om Växjö: Helige å mellan Helgasjön och Salen

26 Bergkvara (Bergunda sn)

Motivering: Välbevarad herrgårdsmiljö som en gång utgjorde senmedeltidens största gods-bildning, i det dåtida Sydsverige. (Borgmiljö).

Uttryck för riksintresset: Ruin av Arvid Trolles "fasta hus" från 1480-talet nära herrgårdsanläggningen i sengustaviansk stil med monumentala ladugårdsbyggnader från omkring 1900, alléer och ett odlings- och betespräglat landskap. I norr torpbebyggelsen, i söder sockencentrum med medeltida kyrka med försvarstorn.

Nordvästra delen: Lekarydsån från Aneboda till Salen med omgivningar

18 Hjärtanäs-Dansjö-Gåvetorp-Spåningslanda (Lekaryds och Aringsås sn)

Motivering:

Odlingslandskap med lämningar från förhistorisk tid och med herrgårds- och allmogebebyggelse från främst 1700- och 1800-talen. (Fornlämningsmiljö, Herrgårdsmiljö, Bymiljö).

Uttryck för riksintresset:

Lekaryd med medeltida kyrkplats är präglad av stordrift på grund av laga skifte. Hjärtanäs är en radby med bebyggelsen på ursprunglig plats trots att byn genomgått enskifte. Välbevarad och tidstypisk bebyggelse bl a Gåvetorps herrgård från 1803 och Dansjö från 1930-talet. Åkrar och betesmark med gravfält, gravrösen, stenmurar och alléer samt odlingsspår fr.a. i Spåningslanda.

20 Härlöv (Härlövs sn)

Motivering:

Kyrkby sedan medeltiden med sockencentrum, smedja och välbevarade gårdsgrupperingar från 1800-talets första hälft. (Fornlämningsmiljö, Odlingslandskap).

Uttryck för riksintresset:

Kyrka från slutet av 1600-talet med Sveriges hittills enda till medeltiden daterade klockstapel. Bebyggelsen med välbevarade mangårdsbyggnader och ekonomibygnader ligger utmed landsvägen och präglas av återuppbyggnaden efter en brand 1838. Odlings och betespräglad landskap, ett gravfält av järnålderskaraktär. Laga skiftet är ej fullt genomfört i området.

21 Horda-Ryd (Moheda sn)

Motivering:

Odlingslandskap präglad av laga skifte och med välbevarade högt belägna gårdsbildningar från 1850-1900. (Fornlämningsmiljö, Gårdsmiljö).

Uttryck för riksintresset:

Fossil åkermark med stenmurar och odlingsrösen. Mangårdsbyggnader av parstugukaraktär. I området ingår också ett gravfält och några ensamliggande rösen.

17 Benestad-Blädinge-Oby-Näs (Aringsås och Blädinge sn)

Motivering: Fornlämningsstråk med gravar av olika typer från slutet av stenålder och in i järnålder. Stråken har tydlig koppling till de äldsta byarnas inägomark och bebyggelselägen och är väsentliga inslag i den värendska centralbygden. (Fornlämningsmiljö, Herrgårdsmiljö, Bymiljö).

Uttryck för riksintresset: Flera gravfält och andra fornlämningar, främst från järnåldern. Enstaka hällkistor, ett flertal rösen, högar, stensättningar, domarringar och resta stenar. Flera gravfält med varierad sammansättning, främst med högar och runda övertorvade stensättningar. I anslutning till Blädinge skålgropsförekomster. Betespräglad odlingslandskap med herrgårdar och byar. Blädinge sockencentrum.

Huseby och Åsnen ned till Ryd

16 Huseby-Skatelöv (Skatelövs sn)

Motivering:

A. Järnbruks- och herrgårdsmiljö där bruket, beläget vid kommunikationsstråk, har bildat grunden för den småländska industrialiseringen. (Bruksmiljö).

B. Sockencentrum i odlingslandskap med en betydande fornlämningskoncentration från såväl brons- som järnålder och ett bra exempel på omfattande järnåldersgravfält längs åsrygg. (Fornlämningsmiljö).

Uttryck för riksintresset:

A. Bruket, anlagt 1629 vid Helige å på näset mellan sjöarna Salen och Åsnen.

Anläggningar för järnhantering, träindustri och jordbruk samt corps de logis från 1844 med

park, arbetarbostäder och spår av äldre bebyggelse. Runt och norr om bruket ett storskaligt odlingslandskap som illustrerar effektivitetssträvandena i jordbruket runt sekelskiftet 1900. Torp på godsets utmarker samt kolbottnar i omgivande skogsmark.

B. Skatelöv, sockencentrum med kyrka och sockenstuga från tidigt 1800-tal. Medeltida kyrkplats och flera hållkistor från slutet av stenåldern och övergångstiden mot bronsåldern samt flera gravfält från järnålder utmed åssträckning väster om Skatelövsfjorden medstensättningar, högar, rösen.

15 Torsås (Västra Torsås sn)

Motivering:

Laga skifteslandskap runt före detta kyrkplats med bebyggelse från det sena 1800-talet. (Fornlämningsmiljö).

Uttryck för riksintresset:

Ett öppet odlings- och beteslandskap som främst präglats av det sena 1800-talets stordrift och senare tids stenröjning. Den gamla bykärnans läge vid den medeltida kyrkplatsen är tydlig med några vägar i sträckning från sent 1700- och tidigt 1800-tal. Området har fornlämningar främst från bronsåldern.

1 Blidingsholm (Almundsryds sn)

Motivering:

Kommunikationsmiljö, sedan medeltiden möte mellan olika transportleder. (Fasta fisken, Fästnings- och skansmiljö).

Uttryck för riksintresset:

I anslutning till en åtta spann lång stenvalvsbro över vattenleden vid Åsnens utlopp finns fasta fångstanordningar för ålfiske av gamla anor. Ledens forna betydelse bestyrks av en medeltida befästningsanläggning. Två järnvägsbroar utmed numera nedlagda järnvägen Urshult Ryd.

I området finns även:

Boplatslämningar från stenåldern samt Blidingsholms år 1826 enskiftade gård.

Mörrumsåns nedre delar

3 Letesmåla (Ringamåla sn)

Motivering:

Odlingslandskap i skogsbygden med ägostruktur, odlingsspår, bebyggelselagen och vägnät präglade av enskiftet (1814-15). (Gårdsmiljö, Vägmiljö).

Uttryck för riksintresset:

Hävdad odlingsmark, välbevarad gårdsbebyggelse från 1800-talet, bevarade hägnadssystem, hamlade träd, vägar.

5 Mörrum (Mörrums sn)

Motivering:

Ett av landets mest betydande centra för laxfiske alltsedan medeltiden. (Fasta fisken).

Uttryck för riksintresset:

Forssträcka med bevarade äldre fasta fångstanordningar, kronans lax- och rökbod.

4 Elleholm (Elleholms sn)

Motivering:

Viktig fornlämningsmiljö bestående av platsen för en av Blekinges senmedeltida städer

med kulturlager under mark. (Fästningsmiljö, Kyrkomiljö, Herrgårdsmiljö).

Uttryck för riksintresset:

Strategiskt läge invid fästet Sjöborg på en av Mörrumsån kringfluten ö. Till området hör Hovgården - herrgårdsanläggning på fastlandet, som var biskopens förvaltningsgård. Sockenkyrka i korsvirke från 1713.

2.2.4 Byggnadsminnen

Kartbilaga 9.

Kulturhistoriskt värdefulla byggnader, miljöer och anläggningar kan förklaras som byggnadsminnen. Ärenden rörande enskilt ägda byggnadsminnen handläggs av Länsstyrelsen och skyddas enligt Kulturminneslagens 3 kap. Statligt ägda byggnadsminnen skyddas enligt Förordning (1988:1229) om statliga byggnadsminnen m.m. och handläggs av Riksantikvarieämbetet.

Mörrumsåns avrinningsområde

Inom 100 meter från vatten finns det i Mörrumsåns avrinningsområde 76 byggnadsminnen, fördelade på fem socknar i Kronobergs län och en socken i Blekinge län. I Jönköpings län inom avrinningsområdet finns det inga byggnadsminnen.

Nordöstra delen: Källområdena, Klavreström till Tolgasjön

Norrhult (G-län, Nottebäck socken): 4 magasin (1910;1920), 2 bod (1920;1950), 1 lada (1910), 1 administrationsbyggnad/kontor (1958), 2 hantverk och manufaktur, ej utrett (1930;1950).

Helgasjön

Skälsnäs (G-län, Tjureda socken): 2 bostadshus (1737;1800), 1 uthus (1800), 1 källare (1800).

Gårdsby (G-län, Gårdsby socken): 4 bostadshus, 3 stall, 1 uthus, 1 garage, 1 såg, 1 smedja.

Nordvästra delen: Lekarydsån från Aneboda till Salen med omgivning

Gåvetorp (G-län, Lekaryds socken): 3 bostadshus (1800;1803;1833) 2 flygelbyggnader (1780;1870), 2 uthus, 1 källare (1833), 1 ladugård (1861), 1 svinhus, 1 sädesmagasin (1833), 1 garage, 1 loge (1860), 1 badhus (1833), 1 smedja (1940).

Huseby och Åsnen ned till Ryd

Huseby (G-län, Skatelöv socken): 6 bostadshus (1800;1844;?), 1 gjuteri, 1 smedja, 1 höns-
hus (1800), 1 mejeri, 1 såg (1900), 1 transmissionshus (1840), 1 hyvleri (1900), 1 verkstad (1800), 1 benstamp (1800), 1 stall, 1 växthus (1800), 1 slaktbod (1800), 1 skruvhus (1800), 1 magasin (1800), 1 jordkällare (1800), 1 vattenkvarn, hjul (1828), 1 affär.

Mörrumsåns nedre delar

Ebbemåla (K-län, Kyrkhult socken): 1 förråd (1890), 1 magasin (1879), 1 vedbod (1920), 1 smedja (1927), 1 kasern (1890), 1 gjuteri (1901), 1 förvaringsbod, 1 bostadshus (1885), 1 verkstad (1927), 1 magasin (1884), 1 pumphus (1940), 1 garage (1920), 1 kraftstationsbyggnad (1926).

2.2.5 Riksintressen för naturvården, naturreservat och Natura 2000

Kartbilaga 8.

Riksintressen för naturvård

Geografiska områden som är av nationell betydelse för en rad olika samhällsintressen kan, enligt miljöbalkens 3-4 kap., pekas ut som områden av riksintresse av respektive ansvarig central myndighet. Det kan exempelvis vara områden med naturvärden eller kulturmiljövärden som är så ovanliga att de gör områdena viktiga för hela landet. Vid planering och prövning enligt en rad lagar ska dessa områden skyddas mot åtgärder som påtagligt kan skada dem. I denna kunskapsöversikt redovisas eventuellt förekommande riksintressen för naturvård, kulturmiljövård, fiske och friluftsliv.

Mörrumsåna avrinningsområde

Inom Mörrumsånas avrinningsområde finns 20 riksintressen för naturvård belägen inom 100 meter från vatten. Riksintressena är numrerade och i kartbilaga 8 framgår det var områdena är belägna. I Jönköpings län inom avrinningsområdet finns det inga riksintressen för naturvård.

Östra delen: Aggaå och Skyeå från Lenhovda till Åsnen

1 Singelstorps fly-Gripagårdsflyet-Västra mark (G-län): Singelstorps fly och Gripagårdsflyet ingår i ett myrkomplex med en ovanlig sydöstlig förekomst av koncentrisk mosse. På de trädbevuxna delarna av mosseplanen och på fastmarksholmarna finns gammal barrskog. På Västra mark finns gammal tallskog som är självföryngrad efter brand.

2 Storasjöområdet (G-län): Storasjöområdet ligger på vattendelaren mellan Mörrumsåns och Ronnebyåns vattensystem och är ett stort, väsentligen orört och vildmarksartat våtmarks- och skogsområde med speciella växtgeografiska drag. Moränmosaik och blockmarker som har stor betydelse för förståelse av landskapets bildning och utveckling. Skogarna är upp till 200 år gamla och i stora stycken urskogsartad. Ca 600 ha skog kommer att få utvecklas fritt. Ett mindre skogsområde naturvårdsbrändes 1997. Storasjön är näringsfattig, har en väl utvecklad bottenvegetation och är referenssjö i miljöövervakningsprogrammet.

Nordöstra delen: Källområdena, Klavreström till Tolgasjön

3 Libbults ängar-Karryd-Lilla Heda (G-län): Representativt odlingslandskap i skogsbygd som består av flera byar med naturbetesmarker, slätterängar och lövtäktsträd. Ängs- och naturbetesmarkerna i Lilla Heda, Karryd och Libbhult består av träd- och buskbärande äng, hackslått, blandlövhage och annan träd- och buskbärande hage. De hävdgynnade växtsamhällena är art- och individrika. I höglandsbyn Karryd framträder slättergubben som karaktärsart i betesmarkerna.

4 Rosenholm (G-län): I Rosenholm finns ett småskaligt lövrikt odlingslandskap med välhävda betesmarker och artrika åker- och vägrenar.

5 Hultåkra (G-län): En representativ gård med karaktären av ett äldre odlingslandskap i skogsbygd. Stor areal hackslåttmarker samt naturbetesmarker. Art- och individrika växtsamhällena.

6 Fagraholms fly (G-län): Fagerholms fly är en representativ svagt välvd och sluttande mosse. På omgivande fastmark finns representativ gammal barrskog.

Rösås ned till Helgasjön via Lädjasjön och Bergsjön

7 Hultsjön-Klintsjöområdet (G-län): Hultaklint-Gransjö-Öamossen är det mest skarp-skurna berg- och dallandskapet i Höjd-Värend med höga, branta berg, djupa sprickdalar med klarvattensjöar, våtmarker och naturskogar i blockig terräng. Området uppvisar stor biotop- och artvariation och har delvis vildmarksprägel. Sjöarna är näringsfattiga med ovanligt klart vatten. Öamossen består av ett myrkomplex innehållandes en representativ svagt välvd mosse. Odlingslandskapet är representativt för skogsbygd men med ett påtagligt stort lövinslag. De olika byarna har representativa ängs- och naturbetesmarker. Här återfinns art- och individrika växtsamhällen av olika typer med hävdgynnade arter. Rödlistad art finns.

Asa ned till Tolgasjön

8 Kråketorpsskogen (G-län): Naturresevat. Skogs- och våtmarksområdet kring Gallakvarnså - Kråkerydsskogen - är ett av de största, minst påverkade områdena i Kronobergs län. Det uppvisar stor variationsrikedom med orörda och ostörda våtmarks- och naturskogspartier i omväxlande terräng.

9 Skärilen-Näversjön (G-län): Skärilen och Näversjön är utpräglad näringsfattiga klarvattensjöar som är väsentligen opåverkade. De utgör en internationellt betydelsefull limnologisk referenslokal och är upptagna i det internationella Projekt Aqua. Sjöarna har en lång utbytets-tid.

Helgasjön

10 Ängariket (G-län): Representativt odlingslandskap i skogsbygd med små åkrar, slätterängar och naturbetesmarker i mosaik. Ängs- och naturbetesmarkerna utgörs av hackslått, träd- och buskbärande äng, annan öppen äng, öppen hagmark, blandlövhage och annan träd- och buskbärande hage. Här återfinns art- och individrika växtsamhällen med hävdgynnade arter.

Området är unikt p.g.a. den stora sammanhängande arealen med åker- och vägrenar som slås med lie.

11 Hågeryd (G-län): Representativt odlingslandskap i skogs- och mellanbygd med äldre karaktär. Stor ängsareal som utgörs av hackslåttmarker samt lövrika naturbetesmarker. De hävdgynnade vegetationstyperna är representativa för regionen och mycket art- och individrika. Slåttergynnade växtsamhällen. Rödlistade arter.

Nordvästra delen: Lekarydsån från Aneboda till Salen med omgivningar

12 Stora Skärsjön (G-län): Stora Skärsjön är ett klassiskt exempel på en näringsfattig, svagt brunfärgad sjö. Den har internationell betydelse som limnologiskt forsknings- och studieobjekt och som referenssjö.

13 Kopparåsmynnen (G-län): Kopparåsmynnen är ett mångformigt myrkomplex med speciell hydrologi och värdefull flora.

14 Stråkenområdet (G-län): Stråken är som typexempel på en naturligt näringsfattig, måttligt humösslö en internationellt betydelsefull referenssjö. Alsumpskogen väster om sjöns sydspets är artrik och den största kända i Kronobergs län.

15 Fiolenområdet (G-län): Sjön Fiolen, Fiolenbäcken, Åkhultsmynnen och Aneboda naturskog utgör ett internationellt betydelsefullt vetenskapligt referensområde. Fiolen är ett klassiskt exempel på näringsfattig klarvattensjö. Även Fiolenbäcken är limnologiskt grundligt undersökt. Åkhultsmynnen är ett mångformigt myrkomplex med representativt topogent kärr och av växtgeografiskt intresse. Aneboda naturskog är mosaikartad gammal barrskog som i

huvudsak är opåverkad av skogsbruk i modern tid. Odlingsbygden i anslutning till sjön är vacker och typisk för Höjd-Värend. Området är integrerat referensområde i den nationella miljöövervakningen.

16 Hakatorp (G-län): Representativt ålderdomligt odlingslandskap i skogsbygd med småbruk. Stor ängsareal som består av fuktiga till torra hackslåtmarker. Flera olika hävdberoende växtsamhällen förekommer. Art- och individrikt. Rödlistade arter.

17 Blädingeås (G-län): Representativt odlingslandskap i skogs- och mellanbygd med småbruk. Hackslåt samt flera olika naturtyper av hagmarker förekommer. Växtsamhällena är artrika och bitvis individrika. Kontinuerligt hamlade träd och rödlistad art finns.

Huseby och Åsnen ned till Ryd

18 Taglamyrens norra del (G-län): Norra delen av Taglamyren är ett representativt exempel på en plåtåformigt välvd mosse.

19 Brorsmåla (G-län): Representativt odlingslandskap i skogs- och mellanbygd med hackslåtmark och för Småland karaktäristiska naturbetesmarker. Art- och individrika växtsamhällen. Rödlistade arter.

20 Åsnenområdet (G-län): Naturreservat *Västra åsnens övärld*. Åsnenområdet är det största och mest mångformiga sjösystemet i den naturgeografiska regionen Sydöstra Smålands sjö- och skogrika slättområde. Det har mycket omväxlande, till största delen flacka stränder med stort inslag av strandvåtmarker och grunda bottnar, varierat moränlandskap, bl.a. ändmoräner i områdets sydvästra del, och vackra rullstensåsar. Över sjöslätten reser sig höga restberg.

Mörrumsåns nedre delar

21 Mörrumsåns dalgång (K-län): Mörrumsån är av yttersta vikt för Östersjöns totala tillgång på lax och havsöring. Åns artrikedom, främst av bottenfauna, är mycket stor och ett flertal rödlistade arter förekommer. Dalgången innehåller också en betydande areal av naturskog, bl a bok, ek och gran, med rödlistade arter.

Naturreservat

Naturreservat bildas enligt miljöbalken (7 kap 4§) när det huvudsakliga skyddsmotivet är höga naturvärden, värdefulla områden för friluftslivet m.m. Både länsstyrelser och kommuner kan bilda naturreservat och naturreservaten är skyddade i enlighet med fastställda beslut och skötselplaner.

Mörrumsåns avrinningsområde

I Mörrumsåns avrinningsområde finns det 45 naturreservat som är belägna inom 100 meter från vatten. Tre i Jönköpings län inom avrinningsområdet och fyra i Blekinge län, resten av naturreservaten i avrinningsområdet är belägna i Kronobergs län.

Östra delen: Aggaå och Skyeå från Lenhovda till Åsnen
Storasjöområdet och Singeltorpsfly.

Nordöstra delen: Källområdena, Klavreström till Tolgasjön

Vintermossen, Kulla, Änghults björkhage, Sjösås äng, Libbhults ängar, Soldatmossen, Ösjöbol, Getaryggarna, Braås park, Fagraholms fly och Lunden.

Asa ned till Tolgasjön
Kråketorpsskogen.

Helgasjön

Bokhultet, Araby, Evedalsåsen, Hissö Domänreservat, Helgö, Jägaregap, Teleborg, Fylleyd, Notteryd, Dragåsen, Galtö, Gårdsby och Hemmesjö Bökeskog, Kronoberg och Skårtaryds urskog.

Nordvästra delen: Lekarydsån från Aneboda till Salen med omgivning
Fiolenområdet, Taglamyren och Sjöatorp.

Huseby och Åsnen ned till Ryd

Västra Åsnens övärld, Bjurkärr, Husebymaden, Osaby, Utнасuddens övärld, Toftåsa myr, Långö, Hunshult, Grytö, Lunnabacken och Agnäs.

Mörrumsåns nedre delar

Åmma, Kärringahejan, Mörrumsåns dalgång och Hönebygget.

Natura 2000

Natura 2000 är ett nätverk inom EU som verkar för att skydda och bevara den biologiska mångfalden. Natura 2000-områden är skyddade enl 4 och 7 kap. miljöbalken. Det finns särskilda bevarandeplaner för varje Natura 2000-område som beskriver områdets naturvärden, bevarandemål, hotbilder och behov av bevarandeåtgärder.

Mörrumsåns avrinningsområde

Det finns 15 vattenrelaterade Natura 2000 områden inom hela avrinningsområdet med en total yta på ca 6400 ha, varav ca 3600 ha utgör en vattenrelaterad naturtyp, Västra Åsnen, Östra Åsnen, Långö, Osaby, Husebymaden, Fagraholms fly, Agnäs, Fiolenområdet, Hunshult, Singelstorps fly, Storasjöområdet, Kärringahejan, Mörrumsån, Åmma och Härnäs. Storasjöområdet ligger även i Ronnebyåns avrinningsområde och Singelstorps fly ligger även i Alsteråns avrinningsområde. Vid en sökning av Natura2000 områden som ligger inom 100 meter från vatten så finns det ytterligare 38 områden förutom de ovan nämnda, men dock utan samma vattenanknytning.

2.2.6 Riksintressen för friluftsliv

Riksintressen - Geografiska områden som är av nationell betydelse för en rad olika samhällsintressen kan, enligt miljöbalkens 3-4 kap., pekas ut som områden av riksintresse av respektive ansvarig central myndighet. Det kan exempelvis vara områden med naturvärden eller kulturmiljövärden som är så ovanliga att de gör områdena viktiga för hela landet. Vid planering och prövning enligt en rad lagar ska dessa områden skyddas mot åtgärder som påtagligt kan skada dem. I denna kunskapsöversikt redovisas eventuellt förekommande riksintressen för naturvård, kulturmiljövård, fiske och friluftsliv.

Mörrumsåns avrinningsområde

I Mörrumsåns avrinningsområde finns två riksintressen för friluftsliv som är vattenanknutna. Åsnen området och Mörrumsåns dalgång. Mörrumsån är ett av Europas förnämsta sportfiskevatten för fiske efter lax och havsöring. Ån är mycket viktig för Östersjöns totala tillgång på lax och havsöring och har ett betydande fiskeribiologiskt värde. Stränder och vatten särskilt lämpliga för fritidsfiske. Anläggningar för friluftsliv. Goda förutsättningar för strövande, vandringar och cykelturer.

2.3 Kulturmiljöprogram och inventeringar

I detta avsnitt följer den information som går att utläsa i regionala och kommunala kulturmiljöprogram. Samt de underlag som finns framtagna utifrån olika inventeringar och sammanställningar.

2.3.1 Kulturmiljöprogram

Kartbilaga 9.

Regionala kulturmiljöprogram tas fram av länsstyrelsen och ska fungera som planeringsunderlag till länsstyrelser, kommuner, trafikverk och övriga fysiska planerare, med mera. De beskriver länets kulturhistoria och innehåller ofta ett urval av värdefulla kulturmiljöer. Programmen ska bland annat bidra till att säkerställa, levandegöra och utveckla länets kulturmiljöer.

Kommunala kulturmiljöprogram tas fram av kommunerna och ska fungera som planeringsunderlag, t.ex. som stöd för prövning av bygglov, i detalj- eller översiktsplanering. I de kommunala kulturmiljöprogrammen beskrivs som regel vad som är värdefullt och karaktäristiskt inom kommunen. De innehåller ofta ett urval av värdefulla kulturmiljöer, ibland med någon form av indelning/klassificering av byggnader och miljöer. I bland annat Plan- och bygglagen finns generella hänsynsbestämmelser för kulturhistoriskt värdefull bebyggelse.

Mörrumsåns avrinningsområde

I Kronobergs län finns inom avrinningsområdet 58 områden utpekade i det regionala kulturmiljövårdsprogrammet varav 51 av dessa ligger inom 100 meter från vatten. I Blekinge finns det inom avrinningsområdet fyra områden utpekade i Blekinges regionala kulturmiljövårdsprogram, samtliga ligger inom 100 meter från vatten. Även i Jönköpings län finns ett regionalt kulturmiljöprogram, detta är dock inte genomgången i denna rapport och oklart hur många områden som är vattenanknutna inom Mörrumsåns avrinningsområde.

Nedan ges en beskrivning på de områden som är upptagna i de regionala kulturmiljöprogrammen i Kronoberg och Blekinge inom avrinningsområdet som har en koppling till vatten. Kompletterat är även information från de kommunala kulturmiljöprogrammen, i den mån kommunala kulturmiljöprogram finns som berör avrinningsområdet.

Östra delen: Aggaå och Skyeå från Lenhovda till Åsnen

Lenhovda. "Härads- och sockencentrum". Beläget vid Lenhovdasjön var redan under järnåldern ett bygdecentrum (stort gravfält). En kulturmiljö som exemplifierar ett äldre administra-

tivt och kyrkligt centrum som genom kontinuerlig tillväxt utvecklats till en modern tätort med småindustrier. Ortnamnet anses betyda Lenas huvud, alltså *den plats på vilken ån Lena rinner upp*. (Krantz 1981, Kulturminnesvårdsprog för Kronobergs län, s 245, inom Uppvidinge kn) Lämningar visar att området varit bebott sedan 2000-talet f.Kr. Under 1920- till 1940-talet fanns det i Lenhovda flera träindustrier. (Åhman & Persson 2000, Kulturmiljöprog för Uppvidinge kn s 48)

Bostorp. Söder om byn Bostorp vid Bostorpaån finns en kvarn som fick tillstånd 1832 och var i drift till 1971. Sågen på samma ställe från 1890 brukas sporadiskt ännu. Vid kvarnen finns även två små stenvälsbroar. 1872 anlades ett glasbruk vid Bykebäcken ca 500 m sydost om byn Bostorp. 1914 lades bruket ned och en del av hyttan flyttades till Hjärtsjö (Åhman & Persson 2000, Kulturmiljöprog för Uppvidinge kn s 37).

Åryd. ”Ålderdomlig industrimiljö” belägen vid Årydsjön. Järnbruk med ursprung i 1600-talet, som hade sin storhetstid på 1700-talet och lades ned 1880-talet. God tillgång till vattenkraft, sjö- och myrmalm och skog var förutsättningar för etableringen. Bevarad masugn, herrgård och smedbostäder, kvarn, med mera, från bruksepoken. ”Trots att några äldre byggnader rivits ger Åryd idag en god bild av brukssamhällets uppbyggnad under järnhanterings glansperiod”. (Krantz 1981, Kulturminnesvårdsprog för Kronobergs län, s 293, inom Växjö kn)

Tegnaby. Industrianläggning. I ån mellan Tegnabysjön och Torsjön när Tegnabysjöns utlopp finns lämningar efter järnhantering. I Tegnaby ligger två gårdar allmänt kallade Hammaren och Verkstaden. Tillsammans med grunder, slagghögar och arkivalier vittnar de om järnhantering, salpedersjuderi och kvarnrörelse, kanske från 1600-talets slut”. (Krantz 1981, Kulturminnesvårdsprog för Kronobergs län, s 268-269, Enstaka kulturminnen av särskilt stort kulturhistoriskt värde inom Växjö kn)

Ingelstad - Torsås – Torsjö. ”Ålderdomliga bebyggelseplatser”. ”En bygd med betydande kulturvärden”, belägen kring sjön Torsjön. Bl a fornlämningsmiljöer med den kända ”Inglinge hög”, sockencentrum och värdefull bebyggelse (Krantz 1981, Kulturminnesvårdsprog för Kronobergs län, s 331, inom Växjö kn).

Jät och Lidhem. ”Kulturlandskap med lång bebyggelsehistorisk kontinuitet”. Kulturmiljön belägen mellan Lidhemssjön och den nordöstra delen av Åsnen, Jätafjorden. Fornlämningar. Vid Bramsholme, *en udde ut i Jätafjorden* finns en borguins område som omnämndes 1354 som huvudgård i ett stort godscomplex. Herrgården Jätsberg med monumentala ekonomibyggnader och Östra Jät med småskaligt och varierat odlingslandskap. Jäts gamla och nya kyrka är sockencentrum. I beskrivningen omnämns *stenbron över Aggaån*, som är utav kommunikationshistoriskt intresse, samt stora invallningsföretag för skydd mot översvämningar. Sjöbottenodlingarna vid Jätsberg har tjänat som förebilder för omgivande jordbruk. (Krantz 1981, Kulturminnesvårdsprog för Kronobergs län, s 269 och 295, inom Växjö kn). På den östra sidan av Lidhemssjön ligger Lidhems herrgård, med anor från 1400-talet. Norr om denna herrgård finns en kvarn med lång tradition (Åhman 1992, Kulturmiljöprog Tingsryds kn). Vid de stora översvämningarna 2004 brast ett invallningsföretag i de nordvästra delen av Lidhemssjön. Området som översvämmades fick därefter förbli en våtmark (Wallquist 2011).

Nöbbele i Jäts socken. ”Radby i ålderdomligt kulturlandskap”. Kulturmiljön angränsar till Djurlemyr som rinner ner till Lidhemssjön. ”*Utdikningarna av Djurle myr är ett av länets mest omfattande och lyckosamma odlingsföretag i sitt slag.*” (Krantz 1981, Kulturminnesvårdsprog för Kronobergs län, s 297, inom Växjö kn). Namnet Nöbbelse hör till nyböle eller nyodling. (Växjö kommun 1989, Kulturmiljöprog för landsbygden)

Nordöstra delen: Källområdena, Klavreström till Tolgasjön jön

Boskvarn och Lindshammar. Kvarnen vid Boskvarnasjöns utlopp har gamal anor. Dagens kvarnbyggnad är från sekelskiftet och något förfallen. Det har även funnits en såg på andra sidan ån. En oljepress fanns lite längre nedströms år 1816 i Lindsbo. Här anlades ett pappersbruk 1825 och 1861 anlades en stångjärnshärd med hammare och manufakturverk, vilket gav samhället dess namn Lindshammar. 1896 lades järnbruket ned och en snickerifabrik anlades i stället. 1888 upphörde papperstillverkningen och i lokalerna framställdes Linolja fram till 1899. 1905 anlades Lindshammars glasbruk. (Åhman & Persson 2000, Kulturmiljöprog för Uppvidinge kn s 74)

Klavreström. Industrimiljö, järnbruk (grundat 1736). Beläget vid vattendrag mellan Änghultasjön och Norrsjön. Kulturmiljö som uppvisar mycket lång industriell kontinuitet. Många äldre anläggningar och byggnader belyser idag platsens historia. Bruksherrgård och omfattande lämningar av arbetarbostäder och arbetsplatser av stort kulturhistoriskt värde. (Krantz 1981, Kulturminnesvårdsprog för Kronobergs län, s 255, inom Uppvidinge kn) Klavreda kvarn låg från början vid Norrsjöns inlopp men flyttades 1842 uppströms till Änghultasjöns utlopp. 1928 kom en snickerirörelse igång i samhället. (Åhman & Persson 2000, Kulturmiljöprog för Uppvidinge kn s 70)

Norrhult och Rosdala glasbruk. Glasbruket Rosdala är anlagt 1895, lokaliseringen styrdes av tillgång på ved, vattenkraft och kommunikationer. Värdefull kulturmiljö med en mångfald av industribyggnader. 1906 elektrifierades bruket med en ångmaskin. Byggnadsminne. (Krantz 1981, Kulturminnesvårdsprog för Kronobergs län, s 259, inom Uppvidinge kn och Glasbruksinventering 1998) Norr om samhället vid sågarbäcken fanns en liten såg sedan 1800-talets början, den flyttade 1908 till samhället och drevs med ånglokomobil. I samhället fanns 1850 ett garveri och ett gjuteri etablerades 1910. (Åhman & Persson 2000, Kulturmiljöprog för Uppvidinge kn s 76)

Nottebäck. Kyrkmiljö. Nottebäck uttydes som nötbäcken, själva byn har ett ålderdomligt läge på sluttningarna ned mot en dalsänka, genomfluten av en bäck. Bl a mossodlingar omnämns. (Kulturminnesvårdsprog för Kronobergs län, s 257, inom Uppvidinge kn) Byn har haft en kvarn vid bäckinloppet i Madkroken och en såg i södra delen av byn. (Åhman & Persson 2000, Kulturmiljöprog för Uppvidinge kn s 80)

Galtabäck. ”Storvulen bebyggelse i ålderdomligt kulturlandskap”. Ligger vid sydöstra stranden av Madkroken. I området har även hittats järnslag som antyder en tidig, kanske medeltida, järnhantering i byn (Krantz 1981, Kulturminnesvårdsprog för Kronobergs län, s 251, inom Uppvidinge kn) 1774 fanns en kvarn och såg vid Garvarebäcken sydväst om byn vid Ålebro. Kvarnbyggnaden fanns kvar till 1950-talet.

Viås, Pilås, Sjösås socken – Mellan Örken och Madkroken. Byar med ålderdomliga drag. (Krantz 1981, Kulturminnesvårdsprog för Kronobergs län, s 303, inom Växjö kn)

Drev, Medeltida kyrka i kulturlandskap, vid Mörrumsån. Järnåldersgravfält. Norr om sockencentrum leder en stenvalvsbro över Mörrumsån (Krantz 1981, Kulturminnesvårdsprog för Kronobergs län, s 281, Inom Växjö kn)

Rösås ned till Helgasjön via Lädjasjön och Bergsjön

Lädja – Rösås. ”Kulturlandskap”, invid Bråtasjön, Nasabäck och Lädjasjön. ”Området är ett odlingshistoriskt komplex av stort värde med inslag av förhistorisk bosättning, medeltida kolonisation, historisk säteribildning och 1800-talsuppodling...” I beskrivningen omnämns bl a utdikningsodlingar och sänkning av Bråtasjön 1907 då en hel del åker utvanns. (Krantz 1981, Kulturminnesvårdsprog för Kronobergs län, s 277, inom Växjö kn) Vattenkraften kom tidigt till användning och kartor från 1600-talet visar uppdämningar som fortfarande finns kvar (Växjö kommun 1989, Kulturmiljöprog för landsbygden).

Ernatorp. Radby utmed häradsväg, fornlämningar bl a rösen. Ernatorp tillhör de bebyggelse- och byggnashistoriskt mest intressanta byarna i länet. I denna miljö ligger inte gravrösen utmed vattendrag men ”Det är emellertid inte osannolikt att mossen väster om byn varit en sjö under bronsåldern” (Krantz 1981, Kulturminnesvårdsprog för Kronobergs län, s 275, inom Växjö kn)

Asa ned till Tolgasjön

Asa. ”Bygdecentrum”. ”Asabygden står genom vattenvägrna i kontakt med Värends centralbygd. Via Helgasjön och dess utlöpare befolkades bygden redan under stenåldern och flera fornlämningar speglar bygdens historia”, bl a gravfält på Asa säteris ägor. Redan på 1680-talet omfattade Asa säteri fyra hemman, flera torp och såg och mjölkvarn. Kulturmiljön i Asa innehåller herrgård, kyrkby, m m (Krantz 1981, Kulturminnesvårdsprog för Kronobergs län, s 273, inom Växjö kn) Kvarnen kallas för Duvekvärn och finns bevarad än idag och förvaltas av hembygdsföreningen (Kvarn och såg inventeringen 1999).

Holkastorp. Odlingslandskap vid Tolgasjön, med prägel av laga skifte. Fornlämningar, värdefull bebyggelse och skiftespräglad landskap. ”Det är inte osannolikt att odlingssten även tippats i sjön”. (Krantz 1981, Kulturminnesvårdsprog för Kronobergs län, s 311, inom Växjö kn)

Östanåkra – Tolg. Sockencentrum och fornlämningsmiljöer vid vattendraget och mellan sjöarna Asasjön och Tolgsjön, där ”bosättningen invid vattendragen synes vara mycket ålderstigen”. Ålderdomliga terrassliknande odlingar ner mot sjön, med mera. Tolkningen av sockennamnet Tolg har vattenanknytning (Krantz 1981, Kulturminnesvårdsprog för Kronobergs län, s 317, inom Växjö kn)

Nykulla. Bronsåldersmiljö m.m.. Vid Tolgasjöns östra strand. ”Bronsålderns bosättningsmns-ter återfinns i allmänhet på höjdsträckningar utmed de vattendrag som var kolonisationsleder in i landet”. Bymiljö, bebyggelse (Krantz 1981, Kulturminnesvårdsprog för Kronobergs län, s 307, inom Växjö kn)

Lidekvärn; lämningar finns kvar vid Mörrumsån mellan Öjasjön och Tolgasjön (Krantz 1981, Kulturminnesvårdsprog för Kronobergs län, s 268, inom Växjö kn)

Helgasjön

Åby sluss, redan på medeltiden utnyttjades vattenkraften i nivåskillnaderna mellan Skavenäs-sjön och Helgasjön. Såg och kvarn gav betydande inkomster och god sysselsättning för Åby säteri under 1750-talet. 1887 öppnade Asa-Räppe kanalaktiebolag Åby sluss. De byar som gränsade till Helgasjön och angränsande vattendrag fick ett ekonomiskt uppsving så länge ångbåtstrafiken varade. Idag trafikerar ångaren Thor Åby sluss med turister. (Växjö kommun 1989, Kulturmiljöprog för landsbygden).

Kronoberg slottsruin. På en ö i Helgasjön (Krantz 1981, Kulturminnesvårdsprog för Kronobergs län, s 268, Enstaka kulturminnen av särskilt stort kulturhistoriskt värde inom Växjö kn)

Evedals brunnsort (Krantz 1981, Kulturminnesvårdsprog för Kronobergs län, s 268, Enstaka kulturminnen av särskilt stort kulturhistoriskt värde inom Växjö kn)

Hult, Sandsjö. ”Bronsåldersbygd och sockencentrum”. ”Fornlämningarna i Värends centralbygd ligger som regel inte långt från vattendragen”, området illustrerar en ovanligt tät bronsåldersbygd. Sandsjö sockencentrum. I beskrivningen av kulturmiljön ingår även att odlingsmark vunnits genom utdikningar. (Krantz 1981, Kulturminnesvårdsprog för Kronobergs län, s 301, inom Växjö kn)

Gårdsby, Gårdsby socken. Fornlämningar, herrgårdsmiljö, kyrka/sockencentrum. ”Socknens läge invid Helgasjöns vattensystem har tillsammans med goga jordbruksförutsättningar bidragit till att bygden utvecklats tidigt.” Det finns en minnessten vid bron över vattendraget från Gassjön till Yasjön. (Krantz 1981, Kulturminnesvårdsprog för Kronobergs län, s 287 inom Växjö kn)

Sydväst om Växjö: Helige å mellan Helgasjön och Salen

Bergkvara. ”Herrgård” Bergqvara gods var på 1400-talet ett av sin tids största, med både politisk och ekonomisk makt. Från den tiden finns en slottsruin precis vid vattnet. Idag är området ett synnerligen värdefullt kulturhistoriskt komplex ur byggnads- och socialhistorisk synvinkel. I beskrivningen omnämns även 1800-talets mossodlingsföretag, vilka anses vara av väsentlig vikt för allmänhetens möjligheter att förstå det historiska utvecklingsförloppet. Där Helige å rinner in i Bergkvarasjön finns Örsleds kvarn och en stenvalvsbro (Krantz 1981, Kulturminnesvårdsprog för Kronobergs län, s 279 inom Växjö kn).

Gransholm. Äldre industrimiljö, vid Helgaån. Kulturmiljö vid Helige å för vilken det poängteras ”Vattendraget var livsviktigt för såväl den förhistoriska bygden som för den sentida industrianläggningen. Först kvarnrörelse, under 1800-talet tillkom vattenkraftbaserade industrier, och *pappersbruket* anlades. I området finns industribyggnader, herrgård, bruksarbetarbostäder, egnahemområde från 1910/20-tal. Bruksområdet bevarar många särdrag i form av byggnader och anläggningar från olika epoker. (Krantz 1981, Kulturminnesvårdsprog för Kronobergs län, s 327, inom Växjö kn). Idag är bruket nedlagt och industribyggnaderna vid ån hyser flera småindustrier i lokalerna.

Nordvästra delen: Lekarydsån från Aneboda till Salen med omgivning

Aneboda. ”Kyrkby”. Aneboda socken är den nordligaste delen av sjöns Salens förhistoriska kolonisationsled (...). Naturskönt område och i anslutning till sjön lätthävdade strandpartier. ”Redan under medeltiden byggdes här en kyrka, och då var sjövägen viktig kommunikationsled till sockencentrum”. Idag är Aneboda närmast av kyrkbykaraktär. ”(...) *kvarnanläggning* är betydelsefulla inslag i kulturmiljön.” *Aneboda fiskodlingsanstalt* är kulturhistoriskt intressant som minne över en epok då fiske var en del av utkomsten på landsbygden. Den tjänade då som försöks- och utvecklingsanläggning med uppgift att sprida kunskap om fiskens och fiskevårdens betydelse”. (Krantz 1981, Kulturminnesvårdsprog för Kronobergs län, s 271, inom Växjö kn) 1975 köpte Institutet för vatten- och luftvårdsforskning (IVL) anläggningen och bedrev där forskning fram till 2004 då verksamheten lades ner (Smålandsposten 2004-07-29).

Hössjö, Klasentorp – Slätthög

Vid Hössjö fanns sedan 1600-talet ett gästgiveri och här låg även ett brännvinsbränneri samr en husbehovskvarn som dock var ödelagt 1838. 1855 gavs tillstånd till en kvarn och en såg. Gästgiveriverksamheten upphörde under slutet av 1800-talet. I Klasentorp har funnits tre små kvarnar som var öde 1838. Slätthögs prästgårdskvarn fanns 1698 men var förfallen 1838. (Åhman & Krantz 1994, Alvesta kommun, kulturmiljöprog)

Agnaryd – Mistelås socken

Hansagård och Södregård vid bäcken som rinner från Agnasjön hade tullmjölkvarnar som skattlades 1784. Lunnagård och Gummesgård har haft husbehovskvarnar men de var öde redan 1838. (Åhman & Krantz 1994, Alvesta kommun, kulturmiljöprog)

Härlatorp-Mosshult – Slätthögs socken

På Härlatorp har det funnits två husbehovskvarnar som dock var öde redan 1840. Hakatorp hade en kvarn i Kvarnabäcken. (Åhman & Krantz 1994, Alvesta kommun, kulturmiljöprog)

Torp – Vegby, Moheda sn. ”Herrgårdsbildning och bondby”. ”1861 anlades ett *järnbruk* på Torps ägor, sedermera förändrat till mekanisk verkstad”, enligt en bild i kulturminnesvårdsprogrammet finns en masugnsruin bevarad. (Krantz 1981, Kulturminnesvårdsprog för Kronobergs län, s 100, inom Alvesta kn)

I Vegby skattlades en tullmjölkvarn år 1858. På Torps ägor anlades 1862 en masugn efter att vid Gustavsberg ha hittat en malmfyndighet som dock visades ha ett litet innehåll varvid man använde sjömalms istället. På 1870-talet ändrade inriktning till mekanisk verkstadsproduktion. Dock återtog namnet Torps bruk på 1970-talet. I Torpsbruk finns flera kulturhistoriskt värdefulla byggnader bl a masugnen, bruksherrgård, flera äldre industribyggnader och en kvarn. (Åhman & Krantz 1994, Alvesta kommun, kulturmiljöprog)

Horda – Ryd, Moheda sn. Kulturlandskap av ”laga skifteskaraktär”. Kulturmiljö belägen mellan Mohedaån och sjön Furen. (Krantz 1981, Kulturminnesvårdsprog för Kronobergs län, s 99, inom Alvesta kn)

Kronobergshed-Grännaforsa Under 1700-talet inleddes här en brunnsepok med brunnsprivilegier i Grännaforsa. På 1830-talet finns det dokumenterat att en liten brunns- och badinrättning. 1886 inleddes storhetstiden och det tillkom nytt varmbadhus och kallvattenbadhus och stor restaurang. När regementet flyttade från Kronobergshed till Växjö år 1919 ödelades brunnsepoken. Idag finns endast en vattenkiosk kvar. I Grännaforsa finns det funnits såg och stamp sedan början av 1800-talet. En av de tidigare kvarnarna finns kvar. Boatorpa Nor-

regård hade även de en skattelagd tullmjölkvarn vid Grännaforsa. (Åhman & Krantz 1994, Alvesta kommun, kulturmiljöprogram)

Härlöv, Härlövs sn. ”Ålderdomligt sockencentrum i öppet kulturlandskap”, beläget vid sjön Furens strand. ”Över sjövikens väster om byn *Folkomsö kan medeltida lämningar skönjas*” (Krantz 1981, Kulturminnesvårdsprogram för Kronobergs län, s 91 inom Alvesta kn)

Fynd från jägarstenåldern och bondestenåldern visar att området vid Furens strand har dragit till sig bosättningar från skilda tidsperioder. Under 1800-talet togs sjömalm från Furen. Vid Arnanäs mitt emot Härlövs by finns ett område som kallas Folkomsö. Under 1800-talet såg man här brofästen men detta är numera borta då, sjön är sänkt och området är uppodlat. (Alvesta kommun, kulturmiljöprogram 1994 s 38) Av den sannolikt medeltida anläggningen finns endast ett dike och en jordvall kvar idag. (Riksantikvarieämbetet och Smålandsmuseum 1999:4)

Hjärtnäs, Dansjö, Gåvetorp, Spåningslanda ”Byar och herrgårdar i fornminnesrikt kulturlandskap”. Kulturmiljö kring Dansjön och Lekarydsån. Bland annat konstateras att fornlämningsbeståndet i Lekaryds socken är koncentrerat till Lekarydsån dalgång och till Dansjö. Sockenkyrka, herrgårdsjordbruket Gåvetorp och Dansjö. En stenvalvbro och skola invid Lekarydsån. (Krantz 1981, Kulturminnesvårdsprogram för Kronobergs län, s 92 inom Alvesta kn)

I Gåvetorp fanns 1717 ett säteri och tre torp och kvarnar. 1796 uppfördes ett tegelbruk som lades ner år 1960. På 1800-talet byggdes ett corpes de logie, orangeri, smedja och badstuga. På 1850-talet var här en lantbruksskola som var i drift i ca 10 år. (Åhman & Krantz 1994, Alvesta kommun, kulturmiljöprogram s 42-43)

Transjö-Sköldstad-Elofstorp Sköldstad Norregård hade runt år 1800 en skvaltkvarn som år 1837 byggdes om till hjulkvarn. 1839 användes den till tullmjölkvarn. I Germundsgård fanns även där en tullmjölkvarn som övergavs redan år 1800. I Elofstorp fanns en frälsekvare och en husbehovskvarn som ödelades 1828. I Bengtsgård har det sedan 1600-talet funnits en skvaltkvarn som ändrades till en hjulkvarn 1803. (Åhman & Krantz 1994, Alvesta kommun, kulturmiljöprogram)

Benestad, Oby, Näs vid västra sidan av Salen ”Fornlämningsbestånd, bebyggelse, kulturlandskap”. Västra stranden av sjön Salen utgör ett långt sammanhängande fornlämningsstråk med omfattande lämningar efter olika bosättningsperioder. Blädinge sockencentrum invid Blädingeviken. (Krantz 1981, Kulturminnesvårdsprogram för Kronobergs län, s 88 inom Alvesta kn)

Oby säteri hade ett tobaksplantage och yllefabrik. Ett Corps de logie brann ner 1888. (Åhman & Krantz 1994, Alvesta kommun, kulturmiljöprogram)

Törnåkra, Usteryd vid östra sidan av Salen. ”Kulturlandskap”. På östra stranden av sjön Salen (bl a forn lämningar, bebyggelse, odlingslandskap) (Krantz 1981, Kulturminnesvårdsprogram för Kronobergs län, s 329 inom Växjö kn)

Huseby och Åsnen ned till Ryd

Huseby och Skatelöv, Skatelöv socken. ”Ålderdomligt bebyggelsecentrum”. Kulturmiljö vid Helgaån och Skatelövsfjorden, vilket är en del av sjön Åsnen. Betydande fornlämningskoncentration med stark anknytning till Skatelövsfjorden och den odlingsbara marken. Skate-

lövs sockencentra. *Huseby bruk*, som anlades vid vattenfall i Helige å, intar en särställning i småländsk brukshistoria och anläggningen av masugnen där under 1620-talet sista år blev grunden till den småländska industrialiseringen. Dagens byggnadsbestånd speglar traditionella näringsgrenar som järnhantering, träindustri och jordbruk. Parkanläggningar. Odlingslandskapet präglas av stora öppna arealer med diken och brukningsvägar. (Krantz 1981, Kulturminnesvårdsprog för Kronobergs län, s 101 inom Alvesta kn) Förutom mindre avbrott var en masugn i drift på Huseby mellan 1629 och 1930. Här fanns även kvarn, såg, stångjärns-hammare och senare även ett gjuteri. Det nuvarande corps de logi uppfördes 1844. (Åhman & Krantz 1994, Alvesta kommun, kulturmiljöprog) Huseby bruk är idag ett levande museum där byggnaderna har återställts i ursprungligt skick och där sågen och kvarnen fortfarande får arbeta. Vattenkraften ger fortfarande byn dess elförsörjning och driver vattenhjulen vid kvarnen. Den vackra herrgårdbyggnaden är bevarad med ursprungliga, unika, inventarier. Slottsparken och den stora trädgården är välskötta enligt mycket gamla förebilder. Naturum Kronoberg samt Naturreservatet Husebymaden är också spännande besöksmål. (Husebybruk 2011)

Torsås, V Torsås socken. ”Variationsrikt kulturlandskap”.. Fornlämningar, särskilt från bronsålder, bebyggelse, variationsrikt odlingslandskap, bygdecentrum. Intill den fördjupade kanalen från Spjällsjön precis väster om Torne finns lämningar från Torne järnbruk (Krantz 1981, Kulturminnesvårdsprog för Kronobergs län, s 108 inom Alvesta kn).

De äldsta fornfynden från området är flintyxor från ca 3000 f Kr. Dock är närheten till Åsnen sådan att människor troligen har uppehållit sig i området långt tidigare. Vid Kvarngåden i Torsås har det legat en kvarn och såg. (Åhman & Krantz 1994, Alvesta kommun, kulturmiljöprog)

Kalvsvik. Kyrkbymiljö. Kulturmiljö kring Kalvsviksfjorden som var bebott redan under förhistorisk tid. Kyrka, välbevarad bebyggelse, m.m. (Krantz 1981, Kulturminnesvårdsprog för Kronobergs län, s 299, inom Växjö kn)

Vemboö, Urshults socken, Var ursprungligen en omfluten ö. På Bosholme finns en medeltida borgruin. I Segersnäs finns länets enda bevarade väderkvarn på ursprunglig plats. Området är speciellt medspår av mänsklig verksamhet från stenåldern till nutid. (Åhman 1992, Kulturmiljöprog för Tingsryds kn s 66)

Esbjörnamåla Urshults socken. Under 1600-talet fanns invid sjön ett pottaskebruk som dock inte finns kvar idag. Ett viktigt komplement till jordbruket var fisket i Åsnen. (Åhman 1992, Kulturmiljöprog för Tingsryds kn s 68)

Hackekvarn, Urshults socken, *Medeltida fäste* (Krantz 1981, Kulturminnesvårdsprog för Kronobergs län, s 209, Enstaka kulturminnen av särskilt stort kulturhistoriskt värde inom Växjö kn)

Trestenshult, Almerys socken. *Glasbruksruin*, från 1630 (Krantz 1981, Kulturminnesvårdsprog för Kronobergs län, s 208 - 209 Enstaka kulturminnen av särskilt stort kulturhistoriskt värde inom Växjö kn.)

Blidingsholm. ”Kommunikationsanläggningar”. ”Åsnen har varit en av de viktigaste vattenvägarna in i Varend. Därav vittnar talrika förhistoriska lösfynd utmed Mörrumsåns vattensystem. Under medeltiden var vattendraget av sådan regional betydelse att en *befästning* anlades

på en holme vid nuvarande Blidingsholm. Lämningar finns fortfarande synliga på Eveholme och Kungsholme." *Åttavalvsstenvalvbro*, "länets bäst bevarade i sitt slag", från ca 1800, *fasta fångstanläggningar* för ålfiske, liksom vid Havbältan 1,5 km N om bron. Två fd järnvägsbroar, i en för sin tid typisk stålkonstruktion. "Området är av kulturhistoriskt intresse ur såväl fortifikatorisk, kommunikations- och etnologisk synvinkel" (Krantz 1981, Kulturminnesvårdsprog för Kronobergs län, s 211, inom Tingsryds kn) Utpekade som riksintresse för kulturmiljövården.

Ålshult, Almundsryds socken. Under 1600- och 1700-talet hade Ålshult en betydande roll i den småländska järnhanteringen. Ålshults järnbruk, först kallat Gröviks bruk grundades vid 1630-talet av en holländare. Här fanns en masugn. Under 1700-talet tillverkades kanonkulor och senare tackjärn och gjutgods. 1820 lades bruket ned endast obetydliga rester återstår. Till Ålshult hörde en såg och ångkvarn samt ålvärmare i Ålshults kanal. (Åhman 1992, Kulturmiljöprog för Tingsryds kn s 76)

Mörrumsåns nedre delar

Letesmåla Odlingslandskap i skogsbygden med ägostruktur, odlingsspår, bebyggelselägen och vägnät präglade av enskiftet (1814-15). (Gårdsmiljö, Vägmiljö). Hävdad odlingsmark, välbevarad gårdsbebyggelse från 1800-talet, bevarade hägnadssystem, hamlade träd, vägar. (Beskrivningen hämtad från Riksintessebeskrivningen)

Mörrum Ett av landets mest betydande centra för laxfiske alltsedan medeltiden. (Fasta fisken). Forssträcka med bevarade äldre fasta fångstanordningar, kronans lax- och rökbod. (Beskrivningen hämtad från Riksintessebeskrivningen)

Elleholm Viktig fornlämningsmiljö bestående av platsen för en av Blekinges senmedeltida städer med kulturlager under mark. (Fästningsmiljö, Kyrkomiljö, Herrgårdsmiljö). Strategiskt läge invid fästet Sjöborg på en av Mörrumsån kringfluten ö. Till området hör Hovgården - herrgårdsanläggning på fastlandet, som var biskopens förvaltningsgård. Sockenkyrka i korsvirke från 1713. (Beskrivningen hämtad från Riksintessebeskrivningen)

Hovmanbygd/Ebbamåla Omnämnd i kulturminnesvårdsprogrammet för Blekinge län som en miljö av särskilt intresse för kulturminnesvården. Hovmansbygds kvarn var i drift 1775 till 1955. Bröd- och fodersäd maldes. Hovmansbygds träullsfabriken startades 1930 och var i drift till 1966. 1933 brann kvarn och såg ner men uppfördes på nytt då på samma sida om kvarnrännan. Ebbamåla bruk är en välbevarad industrialanläggning. Anlades 1886 och lades ned 1967. Även byggnadsminnesförklarad. (Torebrink 2010)

2.3.2 Fornlämningar

Fornminnesregistret

Kartbilaga 10.

Fornminnesregistret förvaltas av Riksantikvarieämbetet och innehåller information om fasta fornlämningar och andra kulturhistoriska lämningar. Det bygger i huvudsak på inventeringar genomförda från 1937 till slutet av 1990-talet (olika i olika delar av landet). Registreringar har även gjorts/görs senare, dock i mindre skala. Fornminnesregistret uppdateras löpande. Fasta fornlämningar kallas lämningar efter människors verksamhet under forna tider, som

tillkommit genom äldre tiders bruk och som är varaktigt övergivna. Dessa fornlämningar är skyddade enligt Kulturminneslagen (2 kap). Så kallade ”övriga kulturhistoriska lämningar” har inte detta skydd, men omfattas av generella hänsynsbestämmelser i miljöbalken, i skogsvårdslagen (30§) och i kulturminneslagens 1 kap. Det är länsstyrelsen som, från fall till fall, avgör om en lämning är fast fornlämning eller inte. Fornminnesregistret i digital form kallas FMIS (Fornminnesinformationssystem).

Skog & Historia var ett samarbete mellan Riksantikvarieämbetet och Skogsstyrelsen, och bedrevs regionalt tillsammans med Länsstyrelser, Länsarbetsnämnder och Läns museer. Det handlade bl.a. om kunskapsuppbyggnad om skogens kulturmiljöer/-lämningar. I Kronobergs län blev kvalitetssäkringen av lämningarna som hittades i Skog och historia färdig och införd i fornminnesregister undre 2011. Även i Blekinge är alla objekt kvalitetssäkrade och införda i fornminnesregistret. För Jönköpings län saknas det i denna sammanställning uppgift på om det utfördes några Skog och Historia inventeringar inom avrinningsområdet, samt om dessa blivit kvalitetssäkrade.

Mörrumsåns huvudavrinningsområde

Inom Mörrumsåns avrinningsområde har från FMIS sökts ut de fornlämningar som ligger inom 50 meter från vattendrag och sjöar enligt fastighetskartans vattenskikt, tabell 3. De fornlämningar registrerade som punkter är 683 stycken, som linjer 125 stycken och som polygoner 1288. Grovt kategoriserade kan 124 fornlämningar anses som vattenanknutna (broar, dammvallar, rännor m.m.). 593 lämningar härrör till bebyggelse/boplatser. 131 fornlämningar kategoriseras under gravar. 684 fornlämningar hamnar i kategorin åker/skog/fångst. Väganknutna fornlämningar är 67 stycken. Industrielämningar finns det 225 stycken registrerade. Övriga lämningar och lämningar med tradition är 272 stycken, tabell 3.

Fornvårdsområden finns i samtliga län men är endast med i kartbilagan för delarna av Jönköpings län. I Jönköpings län är det tre fornvårdsområden som ligger i närheten av vatten, i övriga delar av avrinningsområdet är det oklart hur många fornvårdsområden som ligger i närheten av vatten, detta är ej undersökt.

Tabell 3. Fornlämningar inom 50 meter från vatten i Mörrumsåns avrinningsområde. R=Lagskyddad fast fornlämning; Bev=Bevakningsobjekt (osäker status); Övr=Övrig kulturhistorisk lämning; Uppg=uppgift om lämning.

Fornlämning	Antal	R	Bev	Övr	Uppg	Kommentar
Gravar totalt:	131					
Avrättningsplats	2			2		
Begravningsplats	6	5		1		
Flatmarksgrav	3	2			1	
Grav markerad av sten/block	17	8	3	5	1	
Grav- och boplatsoområde	1	1				
Grav-uppgift om typ saknas	1	1				
Gravfält	25	24			1	
Hög	3	2			1	
Röse	23	19	1	1	2	
Stenkammargrav	20	14		3	3	
Stenkrets	7	5		1	1	
Stensättning	23	20	3			

Boplats/byggnader m.m. totalt:	593					
Boplats	84	70	8	5	1	
Boplatsområde	2	2				
Lägenhetsbebyggelse	124	1	1	122		
Fornlämning	Antal	R	Bev	Övr	Uppg	Kommentar
Byggnad annan	10			10		
Bytomt/gårdstomt	296	49	218	29		
Borg	16	15	1			
Fornborg	6	6				
Förvaringsanläggning	10	3		7		
Kyrka/kapell	1				1	
Hembygdsgård	1			1		Sjösås
Husgrund, förhistorisk/medeltida	5	4		1		
Husgrund, historisk tid	36		1	34	1	
Skärvstenshög	1	1				
Stadslager	1	1				Elleholm
Direkt vattenanknutet totalt:	124					
Bro	82	28	8	45	1	
Brunn/kalkälla	3			3		
Dammvall	16			16		Finns dammvallar kring andra lämningar som ej registrerats i denna kategori.
Dike/ränna	4			4		
Flottningsanläggning	1	1				Ringamåla
Fångstanläggning övrig	15	5		1	9	Fasta fisken
Hamnanläggning	1		1			Elleholm
Kanal	2			2		
Åker/skog/fångst totalt:	684					
Fossil åker/Område med fossil åkermark	571	525	14	32		
Fångstgrop	6	5	1			
Hägnad/Hägnadssystem	6	2	1	3		
Kolningsanläggning	58			58		
Område med skogsbrukslämningar	42	3		39		
Terrassering	1			1		
Vägar totalt:	67					
Färdväg	29	4		25		
Färdvägssystem	2	2				
Vägmärke	36	20	1	12	3	
Industri totalt:	225					
Brott/täkt	5			5		
Blästbrukslämning	9	4	4	1		Slagg/slaggvarp
Blästplats	2	1	1			
Glasindustri	2	1		1		Vissa har använt vatten i verksamheten.
Gruvområde	2	1		1		
Hammare/smedja	4	1	3			Vissa har använt vatten i verksamheten.
Hytt- och hammarområde	1	1				Vissa har använt vatten i verksamheten.
Hyttlämning	3	1		1	1	Vissa har använt vatten i verksamheten.

Industri övrig	5			5		
Kemisk industri	28	25		2	1	Tjärdal/ränna/grop, Pottas- ketillverkning. Vissa har använt vatten i verksamheten.
Fornlämning	Antal	R	Bev	Övr	Uppg	Kommentar
Kvarn	105	12	10	78	5	I GIS-skiktet noterat att 8 st är hjulqvarn, 12 skvaltkvarn, övriga saknas uppgift om.
Livsmedelsindustri	1			1		
Metallindustri/järnbruk	2		2			Vissa har använt vatten i verk- samheten.
Pappersindustri	1		1			Vissa har använt vatten i verk- samheten.
Småindustriområde	12		2	10		Vissa har använt vatten i verk- samheten.
Stenindustri	2			2		
Tegelindustri	3	1		1	1	
Textilindustri	14		1	13		Bl.a. vadmalstamp. Vissa har använt vatten i verksamheten.
Träindustri	24			24		Vissa har använt vatten i verk- samheten.
Tradition/ristningar/övrigt totalt:	272					
Depåfynd	1			1		
Fyndplats	100		9	88	3	
Fyndsamling	6			6		
Gränsmärke	14	2		12		
Hällristning	9	8			1	
Härd	1				1	
Källa med tradition	10	7	2	1		
Minnesmärke	32	4		28		
Naturföremål/-bildning med tradition	41	16	1	24		
Offerplats	2	1			1	
Plats med tradition	14			14		
Ristning, medeltid/historisk tid	4	1		2	1	
Runristning	4	2		2		
Samlingsplats	1			1		Marknadsplats Ramkvilla
Vårdkase	1			1		
Övrigt/Fornlämningsliknande bildning/Obestämbart	25			25		
Sammanförda lämningar	7	2		4	1	

2.3.3 Kyrkliga kulturminnen

Kartbilaga 9.

Kyrkor, begravningsplatser m.m. som byggts före utgången av 1939 skyddas enligt kulturminneslagens 4 kap. Tillståndsärenden rörande dessa kyrkor och anläggningar handläggs av Länsstyrelsen.

Mörrumsåns avrinningsområde

Inom Mörrumsåns avrinningsområde 100 meter från vatten finns i Jönköpings län 2 kyrkor, Ramkvilla och Bäckaby. I Kronobergs län finns 11 kyrkor inom 100 meter från vatten, Urs-hult, Drev, Moheda, Släthög, Aneboda, Sjösås, Blädinge, Hemmesjö, Härlöv, Tävelsås och

Öjaby. Inom avrinningsområdet på Blekingesidan finns tre kyrkor, Mörrum, Asarum och Elleholm.

Jönköpings län har även genomfört en inventering av frikyrkor som visar att inom 100 meter från vatten finns det fyra frikyrkor inom Mörrumsåns avrinningsområde. Frikyrkor har inte dokumenterats i Kronoberg eller Blekinge.

I Kronobergs län har en kyrkoruins inventering genomförts 1996 som visar att det finns sex före detta kyrkor inom 100 meter från vatten, Kalvsvik (försvann 1838), Skatelöv (1821), Aneboda (1899), Slätthög (1840), Urshult (1810) och Härlöv (1695). Även prästgårdar har inventerats i Kronobergs län och inom 100 meter från vatten finns 21 prästgårdar. Kyrkoruiner och prästgårdar har inte inventerats i Jönköping och Blekinge län.

2.3.4 Broar

Kartbilaga 11.

I olika inventeringar och sammanställningar har broar registrerats, om dessa uppgifter slås ihop och dubletter tas bort får vi en uppskattning på antalet broar i Mörrumsåns avrinningsområde till ca 213 stycken.

Broar har registrerats i de biotopkarteringar som är gjorda i Jönköpings län. En stenvavlsbro som registrerades finns även med i fornminnesregistret. Det registrerades även 12 trummor och 9 övriga broar, vissa av dessa är körbara med bil andra inte. I Kronobergs län har en inventering av äldre broar genomförts år 1997. Denna inventering visar att det finns 121 broar inom avrinningsområdet i Kronoberg, varav den yngsta är från 1958, den äldsta från 1795 och 29 broar saknar byggår. Observera att två av dessa broar även är registrerade i biotopkarteringen gjord i Jönköpings län.

I biotopkarteringen av Mörrumsån i Blekinge län registrerades 21 broar, av dessa fanns 1 registrerad i FMIS. Ytterligare två broar registrerades i inventeringen av kulturvattendrag i Blekinge, varav den ena finns registrerad i FMIS. I GIS-skiktet övriga vattenverksamheter i Blekinge län finns det 6 broar registrerade för Mörrumsån, samtliga dessa finns även registrerade i ovan nämnda inventeringar. 1982 gjordes en kulturhistorisk inventering av broar i Blekinge, 15 broar registrerades i längs Mörrumsån och av dessa ansågs 9 vara kulturhistoriskt intressanta. En bro strax söder om Svängsta har inte blivit inventerad i de ovan nämnda inventeringar, denna bro hade dock inte speciellt höga kulturhistoriska värden enligt kartläggningen.

I FMIS finns i Mörrumsåns avrinningsområde 82 broar registrerade, varav 32 även är registrerade i andra inventeringar. I Vägverkets nationella plan över bevarandevärda broar (Vägverket 2005) finns ett urval med 121 stycken broar spridda i Sverige. I Mörrumsåns avrinningsområde är en bro upptagen och det är den stenvavls bro från 1865 belägen mitt i Mörrums samhälle.

2.3.5 Dammar och vandringshinder

Kartbilaga 12.

SMHI har med utgångspunkt från länsstyrelsernas damminventeringar byggt upp ett nationellt dammregister. Registret är tänkt att vara ett hjälpmedel vid till exempel planeringsarbete för

att förebygga dammolyckor och översvämningar. Registret innehåller cirka 5 300 dammar ("Kartplan – information om mark, fastigheter och klimat" utgiven av Lantmäteriverket, SGU och SMHI 2010).

Mörrumsåns avrinningsområde

Mörrumsån är rik på sjöar och har i sitt övre lopp en hel del fallsträckor. Utbyggnaden av vattenkraften är relativt stor, men regleringsmöjligheterna är små. Av strategisk betydelse för regleringen är Örken, Helgasjön, Salen och Åsnen. Tappningsbestämmelser och naturliga förutsättningar gör att regleringsintervallet ligger omkring 80-100 cm i dessa sjöar. Vidare utbyggnad av vattenkraften i Mörrumsån är sedan 1993 inte tillåten enligt naturresurslagen.

Enligt dammregistret finns det 79 dammar i Mörrumsåns avrinningsområde. 21 stycken är dammar med reglering för kraftverk eller annat, 28 dammar är verksdamm med kraftverk, kvarn eller annat och 30 dammar är håll- eller spegeldammar. 73 av dammarna ligger i Kronobergs län, 4 i Blekinge län och 2 i Jönköpings län. Dammarna i Kronobergs län inventerades 1981-1982 och har reviderats några få gånger senast 1998-1999. När dammarna i Blekinge eller Jönköping är inventerade är ej framtaget uppgifter på i denna kunskapsöversikt.

I en sammanställning av kulturhistoriskt värdefulla kraftverksanläggningar mellan 1891 till 1950 (Brunnström & Spade 1995) finns fem vattenkraftverk upptagna inom Mörrumsåns avrinningsområde. För ett urval av kraftverken finns det mer information i sammanställningen, detta gäller dock inte någon av kraftverken i Mörrumsån. Det finns dock lite mer information om vad de olika grupperna innebär, men det är inte medtaget i denna sammanställning. Följande kraftverk är upptagna som kulturhistoriskt värdefulla i Mörrumsåns avrinningsområde:

- Åbyfors (G-län) effekt 240 kW, byggår 1927, grupp 2A dvs. kraftverk byggda 1900-1920 "äldre lågtrycksverk" med effekt <1 000 kW.
- Råppe (G-län) effekt 135 kW, byggår 1936. grupp 5A dvs. moderna låg- och mellantrycksverk över mark med effekt under 3 000 kW
- OS (G-län) effekt 550 kW, byggår 1900, grupp 1 dvs. kraftverk av 1890-talstyp "urtyp".
- Hemsjö övre (K-län) effekt 2 300 kW, byggår 1908, grupp 3B dvs. Kraftverk byggda 1900-1920 "äldre mellantrycksverk" med effekt 1 000-10 000 kW.
- Hemsjö nedre (K-län) effekt 1 800 kW, byggår 1917 grupp 2B dvs. kraftverk byggda 1900-1920 "äldre lågtrycksverk" med effekt 1 000-10 000 kW.

I FMIS finns det 16 registreringar på dammvallar. En dammvall i Blädinge, Tolg, Ramkvilla, Bäckaby, Dädesjö, Furuby, Aringsås, Vislanda, 2 dammvallar i Moheda, 3 i Asarum och 3 i Ringamåla. I skog och historia har en dammanläggning för kvarn registrerats i bäcken som rinner från Fiolen i norra Alvesta kommun, som inte finns med i någon annan registrering.

Uptill gränsen mellan Blekinge och Kronoberg finns det faunapassager och fria fiskvägar. Men vid länsgränsen vid kraftverket i Fridafors tar det stopp för fisken. I avrinningsområdet finns det ungefär 122 vandringshinder registrerade i olika karteringar (då är de vandringshinder som är dubbelregistrerade av både Kronobergs län och Jönköpings län vid Lindshammar borttagna). Biotopkarteringen utförd i Jönköpings län har i Mörrumsåns avrinningsområde registrerat 16 dammar och 8 övriga hinder i form utav fiskgaller, naturliga hinder, trummor och sjöutlopp. 5 av hindren är delvis passerbara av öring medan resten inte är det. Två av

dessa vandringhinder finns registrerade i dammregistret. I Kronobergs län har en inventering av vandringshinder utförts 1995 där 101 olika vandringshinder har hittats i Mörrumsåns avrinningsområde och där 34 av dessa vandringshinder inte fanns registrerade i dammregistret. Denna inventering i Kronobergs län har sedan kompletterats med ytterligare vandringshinder som har uppmärksamats vid annat fältarbete, vilket ger ytterligare 10 vandringshinder som inte har registrerats i dammregistret.

2.3.6 Industriminnen

Kartbilaga 13.

Det fanns sjömalm i Örken, Madkroken och i stor mängd i Salen i kombination med stor tillgång till skog var förutsättningarna för järnhantering goda. Masungnar/hammare och smedjor fanns i Klavreström (från 1736), Braås (1745) och i Huseby (1689). Järnhanteringen i Braås flyttade senare till Böksholm men lades ned i slutet av 1800-talet. I början av 1900-talet var det stor skogsindustriell verksamhet utefter Mörrumsån. Relativt stora sågverka anlades i Braås och Åseda. I Ramkvilla uppfördes ett ramsågverk och andra betydande sågar fanns i Klavreström, Sandsbro, Brittatorp och Räfte. Vid Huseby fanns ett sågverk och runt Åsnen var en rad mindre sågverk verksamma. I Huluvik vid Åsnens västsida anlades en träullsfabrik och ett träsliperi anlades 1894 i Fridafors. Vid Åryds bruk fanns sågverk och träullsfabrik. (Ahlbäck Albertsson 2006)

Nedan har underlag från en rad olika olika inventeringar sammanställts. För att få fram industriminnen som har en vattenanknytning har objekten sökts ut efter närheten till fastighetskartans vatten där en buffert på 100 meter har använts (undantaget fornminnesregistret där urvalet ligger 50 meter till vatten). Då de olika länen har genomfört skilda inventeringar följer nedan en beskrivning av de underlag som finns för respektive län inom avrinningsområdet:

Industrimiljöinventering i Jönköpings län

1996 inventerades industrimiljöer i Jönköpings län och inom 100 meter från vatten i Mörrumsåns avrinningsområde på Jönköpings läns sida finns 2 gruvor registrerade, 2 kvarnar, 2 sågar och 3 objekt benämnda kvarn och såg. Se kartbilaga 13 för karta var kvarnarna/sågarna är belägna, samt bilaga 1 för mer information om namnet och vilken klassning objekten har. På Jönköpings läns hemsida finns information om ett urval av objekten i industriminnesinventeringen. Dock är ingen av objekten inom Mörrumsåns avrinningsområde upptagna i denna lista.

Kvarn och såg inventering i Kronobergs län

1999 genomfördes en kvarn och såg inventeringen i Kronobergs län utav bevarade kvarnar och sågar. 69 objekt registrerats, varav 36 är benämnda som kvarnar, 7 som sågar och 26 stycken är benämnda kvarn/såg. Av dessa är fyra kvarnar/sågar klassade till synnerligen historiskt värdefulla och det är Aneboda, Brändekvarn i Hjortsberga, Lidboholm och Huseby. 25 är klassade till mycket stort värde, 30 är klassade att ha ett stort värde och 10 har ett måttligt historiskt värde. Vid Åryds kvarn (11) finns ett vattenhjul delvis kvar. Vartorp (21) har rekonstruerat vattenhjulet 1999. Östra Musteryd (40) rekonstruerat vattenhjul 1990. Vid Stockekvarn (49) finns eventuellt två vattenhjul kvar. Huseby (90) finns flera vattenhjul rekonstruerade, det speciella med dessa var att hjulens stomme var av gjutjärn. Kvarnän, Horgemo (97) har ett vattenhjul rekonstruerat. Se kartbilaga 13 för karta var dessa kvarnar/sågar är belägna, samt bilaga 1 för mer information om namnet och vilken klassning objekten har. Mer inform-

ation om respektive kvarn/såg går att söka ut på följande hemsida:
<http://www4.g.lst.se/scripts/kvarnsag/default.asp?search=all>

Glasbruksinventering i Kronobergs län

I Kronobergs län genomfördes en glasbruksinventering 1998 och inom avrinningsområdet finns 11 glasbruk identifierade.

- **Lindshammars glasbruk** – Stort kulturhistoriskt värde. Anlagt 1905 och är fortfarande i drift. Fint exempel på 1950-talets starka konjunktur och framtidstro ledde till stora fabriksbyggnader. Innan glasbruket anlades fanns här både pappersbruk och järnbruk.
- **Rosdala glasbruk** – Mycket stort kulturhistoriskt värde. Anlagt 1895 och är fortfarande i drift. Enda glasbruk i Sverige som tillverkar lampglas. Unikt bruksmuseum.
- **Värends glasbruk** – Måttligt kulturhistoriskt värde. Anlagt 1936, nedlagt 1963. Glas-kammare, mängkammare och sandbingen finns kvar inbygda i en större fabriksbyggnad tillhörande Elitfönster.
- **Bostorps glasbruk** – Måttligt kulturhistoriskt värde. Anlagt 1972, nedlagt 1914. Inga synliga rester finns kvar. Var landets sista glasbruk med vedeldade långugn.
- **Ramnåsa glasbruk** – Stort kulturhistoriskt värde. Anlagt 1914 och nedlagt 1934. Ruiner finns kvar. Länets enda bruk med spår av fönsterglastillverkning och landets sista manuella fönsterglasbruk.
- **Åryds glasbruk** – Måttligt kulturhistoriskt värde. Anlagt 1912 i anslutning till det nedlagda järnbruket, nedlagt 1921. Som mest var 20-tal personer anställda med att tillverka råglas till termosflaskor, skokrämsburkar, blomvasar samt servis-. Och hushållsglas.
- **Alvesta** – Måttligt kulturhistoriskt värde. Anlagt 1932, nedlagt 1977. Är idag ruin/försvunnet. Tillverkade framförallt emallageglas.
- **Urshult I** – Måttligt kulturhistoriskt värde. Anlagt 1965, nedlagt saknas uppgift. Tillverkade prydnadsglas och skulpturer.
- **Urshult II** – Måttligt kulturhistoriskt värde. Anlagt 1973, nedlagt 1989. Finns kvar. Tillverkat belysningsglas och prydnadsglas.
- **Trestenshult** – Måttligt kulturhistoriskt värde. Anlagt 1628, nedlagt 1631. Finns en ruin kvar. Tillverkade dryckes- och fönseterglas samt glasburkar.
- **Ryd** – Måttligt kulturhistoriskt värde. Anlagt 1919, nedlagt 1985. Jämnat med mar-ken. Tillverkat framförallt kemiskt-tekniskt glas senare prydnadsglas.

Kulturhistorisk dokumentation av Blekinges vattendrag

Blekinge län genomförde 2005-2008 en kulturhistorisk dokumentation av Blekinges vattendrag (Torebrink 2010) och i Mörrumsåns avrinningsområde söder om länsgränsen kunde 49 objekt med industrikoppling dokumenteras. Användningsområdet för dessa var kvarnverksamhet, träindustri, stärkelsefabrik, kraftindustri, textilindustri eller varit småindustriområde. Nämnas kan bland annat Angölsmåla benstamp som var i drift 1877-1914. Mer information om de olika objekten som registrerades finns i rapporten *Kulturhistorisk dokumentation av vattendrag i Blekinge 2005-2008 – Mörrumsån, Mieån, Bräkneån och Lyckebyån* utav Petra Torebrink, Länsstyrelsen i Blekinge län Rapport 2010:16.

Fornminnesregistret och MIFO-objekt

I fornminnesregistret (FMIS) finns 225 fornlämningar med en industrikoppling inom 50 meter från vatten. Av dessa lämningar är 105 kategoriserade till kvarnar och 24 till träindustri. 26 av dessa objekt av kvarnar och sågar ser inte ut att finnas med i kvarn och såginventeringarna nämnda ovan.

Inom Kronobergs län finns det inom 100 meter från vatten i Mörrumsåns avrinningsområde 183 MIFO-objekt. Av dessa har 29 använt sig av trä i någon form (sågverk, impregnering etc.), det finns även en textilindustri registrerad och en kemtvätt. I Blekinge län 100 meter från vatten i Mörrumsåns avrinningsområde finns 54 MIFO-objekt registrerade. Bland dessa kan nämnas 12 stycken sågverk och 3 textilindustrier. MIFO-objekt inom Jönköpings län är inte medtaget i denna sammanställning.

2.3.7 Fasta fisken, flottning och kanaler

Kartbilaga 14.

Fasta fisken

Enligt fornminnesregistret (FMIS) finns 15 fasta fisken registrerade som fångstanläggning övrig i Mörrumsåns avrinningsområde. De fasta fiskena är uppskattade att vara från medeltid eller nyare tid.

- 1 fast fiske – norr om Huseby, Skatelövs socken
- 4 fasta fisken – Vrankunge, Skatelövs socken
- 3 fasta fisken – Ekefors, Urshults socken
- 1 fast fiske – Mellan Ekefors och Blidingsholm, Urshults socken
- 1 fast fiske – Alldeles norr om Blidingsholm, Almundsryd socken
- 4 fasta fisken – Ryd, Almundsryds socken
- 1 fast fiske – Danstorps laxfiske mellan Svängsta och Mörrum, Mörrums socken

I den kulturhistoriska dokumentationen av Blekinges vattendrag som genomfördes 2005-2008 (Torebrink 2010) dokumenterades ett flertal fiskeplatser längs Mörrumsåns nedre delar i avrinningsområdet:

- Hallandsboda laxfiske – 2 lämningar, Utmärkt på Rågångsbestämning 1775
- Susekulls laxfiske - Utmärkt på Rågångsbestämning 1775
- Susekulls ålakista - Utmärkt på Rågångsbestämning 1775.
- Kylingaryds laxfiske - Stensättning längs åkanten. Troligen fångstarmar, men svårt att avgöra pga. högt vattenstånd. Utmärkt på karta från 1835.
- Åkrokens gamla fiske - Högt vattenstånd vid besöket visade inga stenrester i ån, men ska enligt skylt finnas. Utmärkt på karta från 1840.
- Härnäs nedre fiske har funnits vid kvarnplatsen. Exakt var är inte känt. Sedan 1670-talet. Nyttjades enbart ibland eftersom flottning skedde här. Troligen inga lämningar kvar.
- Rester efter Susekulls laxfiske ska finnas på ungefär denna plats. Stenrester ska finnas kvar. För högt vattenstånd för att kunna säga något om eventuella lämningar.
- Ekebergs fiske. Utmärkt på karta 1817. Användes till mitten av 1900-talet. Ska finnas betongfundament i strandkanten och delar av fångstarmen kvar. Ej besiktad.

- Danstorps laxfiske. Utmärkt på karta 1817 och 1898. Användes till mitten av 1900-talet. Rester efter fångstarm, samt landfästet kvar. Ej besiktad. RAÄ-nummer Asarum 9:1
- Hönebyggets fiske. Skattlagt på 1600-talet. Restaurerades på 1980-talet men är inte i bruk. Ej besiktad
- Åkrokens gamla fiske. Högt vattenstånd vid besöket visade inga stenrester i ån, men ska enligt skylt finnas. Utmärkt på karta från 1840. Ungefärlig placering.

I historiska kartor som Gabriel Wickenberg ritade på 1700-talet ska det även finnas uppgifter om fasta fisken. Detta material har i denna sammanställning inte gått igenom men bör göras om en fullödigare bild ska nås av fasta fisken i Mörrumsåns avrinningsområde.

Flottnig

I fornminnesregistret finns en flottningsanläggning registrerad vid Ringamåla och en hamnanläggning vid Elleholm. I inventeringen av kulturvattendrag i Blekinge hittades en lastkaj ungefär vid Fågleboda söder om Fridafors. Lämningar efter flottnig i form av lastageplatser hittades vid 11 platser i mörrumsåns Blekinge del, de flesta från 1700- och 1800-talet. Lämningar efter flottledsrensning hittades vid tre platser och en grävd flottled från 1750 dokumenterades.

På grund av den strida strömmen i Mörrumsåns nedre delar fanns det tidigt intresse från staten att använda ån som flottled för båtvirke och efter Karlskronas anläggning av skeppsvarv och örlogsbas i slutet av 1600-talet ökade Mörrumsåns betydelse som flottled. 1733 påbörjades en upprensning av ån för att underlätta för flottningen (Ahlbäck & Albertsson 2006). På en karta från 1700-talet finns det utritat lastage-platser och upprensande sträckor för flottnig i Mörrumsåns nedre delar upp till Åsnen, kartan finns tillgänglig vid Blekinges hushållningssällskap.

Under brukstiden i Braås transporterades stora mängder malm och träkol med pråmar över Örken. Även vid Ramkvilla gick det dagligen pråmar med laster av massaved och sågade trävaror. AB Malmö Snickerifabrik ansökte 1901 om att få två allmänna flottleder inrättade, varav den ena leden var tänkt att gå från sjön Madkroken via Lidboholmsån till Örken och Braås. Förhandlingar hölls men någon allmän flottningsförening kom aldrig till stånd. Dock var den enskilda flottningen betydande på många platser (Ahlbäck & Albertsson 2006).

Kanaler

Följande avsnitt om kanaler i Mörrumsåns avrinningsområde är hämtat från hemsidan *Nordens alla kanaler* utav Bosse Arnholm (Åtkomst 2011-12-28).

Hallsnäs kanal mellan sjön Örkens norra och södra del. Under 1800-talet förekom en livlig båttrafik på sjön Örken för transport av virke och förnödenheter. Tvärs över sjön vid Hallsnäs mellan Klokesjön och Örken gick en flottbro som hindrade pråmtrafiken. För att komma runt detta hinder grävdes 1897-1898 en kanal genom Hallsnäsparken. Kanalen är ca 200 m lång, 5 m bred och 2 m djup. Regelbunden ångbåtstrafik trafikerade därefter Ramkvilla i norr och Braås i söder.

Tomtsjö kanal vid Rottnen Under senare delen av 1800-talet var det en ganska omfattande ångbåtstrafik på Rottnen. Då stränderna i Rottnens södra del är branta och otillgängliga var

det billigare att gräva en kanal till den lilla Tomtsjön vid Rottens sydspet och dra landsvägen dit. Kanalen grävdes 1880 och är 100 m lång, ca 5 meter bred med ett vattendjup på ca 1 meter. Kanalen har stenfordrade kanter. År 1900 slutade den regelbundna trafiken på kanalen medan pråmar och flottning höll på till 1918.

Kronobergs kanal

Kronobergs kanal – Biskop Wallqvist i Växjö blev på 1790-talet inspirerad av kanalbyggnaderna i Trollhättan och föreslog byggandet av Kronobergs kanal. Detta projekt skulle förbinda sjöarna norr om Växjö med Helgaån och Mörrumsån för kontakt med havet. 1857 utgick det statsbidrag på 500 000 för att förbinda Asasjön ner till Ryd. Hela projektet gick dock om stöpet på grund av en ekonomisk kris. Efter nödåret 1868 kunde dock sträckan Räftestation och Asasjön genomföras. Trafiken blev här livlig och ett antal ångbåtar trafikerade sträckan och fraktade både passagerare och pråmar med gods. På 1930-talet upphörde dock godstrafiken. Turistbåtar trafikerar dock fortfarande sträckan.

Räftekanal väster om Växjö. Kanalen byggdes efter nödåret 1868 till 1870 och sträckte sig från Räfte station till Helgasjöns sydspets. Till Räfte järnvägsstation fraktades passagerare med ångbåt och pråmar med gods. Fraktrafiken upphörde på 1930-talet.

Asa kanal och Åby sluss. Efter att Räftekanal öppnats för förbindelse mellan järnvägsstationen och Helgasjön påbörjades diskussionerna om förbindelse upp till Asasjön och även en kanal till Örken och Madkrkoken. Av dessa tankar blev mellan 1885 till 1888 förbindelsen upp till Asasjön verklig. Åby sluss byggdes och ån mellan Tolgsjön och Asasjön rensades upp.

Tofta eller Sandsbro kanal mellan Helgasjön och Toftasjön vid Sandsbro i Växjö. Den naturliga förbindelsen mellan de två sjöarna rensades och fördjupades på 1870-talet. Projektet kostade 50 950 kronor och det utgick statsanslag med 33 300 kronor.

Kanalerna vid Åsnens utlopp

Ålsjöns kanal - från Åsnen till Ålsjön. Kanalen grävdes för att underlätta transporterina till och från Ålshults sågverk vid Ålsjöns södra spets. Ångbåtar drog timret på pråmar. Under den aktivaste perioden upptogs större delen av Ålsjöns yta av timmerbåtar som väntade på sågning. 1961 lades sågverket ned och därmed även transportererna på kanalen.

Gröviks kanal - från Åsnen till Brosjön. Vid Åsnens allra sydligaste del. Här var en smal och grund å som grävdes ut och kanaliserades troligen i samband med Trässhults och Ålshults kanaler grävdes 1839.

Trässhulta kanal - från Brosjön till Trässhultasjön. Troligen grävdes denna kanal 1839 i samband med att Ålshults kanal grävdes och Åsnen sänktes.

Ålshults kanal – från Trässhultsjön till Mörrumsån. I folkmun heter kanalen även Kråke kanal. Sjön Åsnen sänktes 1839 med 0,6 meter då Ålshults kanal grävdes. Detta innebar ett helt nytt utlopp för Åsnen till Mörrumsån. Främsta anledningen till sänkningen av Åsnen var ökad areal jordbruksmark men behovet av snabba och säkra transporter spelade troligen även

in då Ålshults kanal anlades, i närheten fanns både sågverk och järnbruk. Numera är kanalen knappt farbar ens med kanoter.

Brotorpets kanal – från Trässhultsjön till Mörrumsån. Bengt Johansson bygde kanalen rätt över sina marker 1907-1908. Detta för att skapa sig en ny fiskerätt på sina marker. Den tidigare fiskerätten hade förre ägaren sålt billigt år 1870 och Johansson fick inte köpa tillbaka denna. Hela bygget bekostade Johansson själv på ca 5000 kronor. Kanalen var 1 100 meter, varav 200 meter stensatt, 2 meter bred och 1,49 meter djup. Dock fick Johansson år 1909 stänga vattenföringen i kanalen då den byggd utan de tillstånd som behövdes för att få leda bort vatten från andras fiskevatten. Oklart hur mycket som idag finns kvar.

Kanal vid Hackekvarn – Från Åsnen till Mörrumsån. Vid Hackekvarn vid Åsnens utlopp fanns en naturlig tröskel som reglerat Åsnens lästa vattenstånd. Skogsägarnas Industri AB fick efter en dom i vattendomstolen 1968 rätt att reglera sjön och ta ut upp till 20 m³ vatten ur sjön. För att detta alltid skulle vara möjligt sprängde skogsägarna en 2,2 meter djup kanal genom tröskeln. Detta ledde till att Åsnen sänktes ordentligt vilket märktes tydligt vid torra somrar. I slutet av 1970-talet omprövades denna dom.

2.3.8 Odlingslandskapet, dikningsföretag och våtmarker

Kartbilaga 15 och 16.

Naturvårdsverket i samarbete med länsstyrelserna och efter samråd med Riksantikvarieämbetet har på 1990-talet tagit fram en nationell bevarandeplan för odlingslandskapet. Urvalet av värdefulla helhetsmiljöer är inte komplett, bl.a. saknade kulturmiljövården tillräcklig kunskap för ett sådant urval (Naturvårdsverket 1997, Rapport 4815, Sveriges finaste odlingslandskap – Nationell bevarandeplan för odlingslandskapet etapp 1, här finns även information om de regionala bevarandeprogrammen)

Ramsarkonventionen är en internationell konvention för skydd av värdefulla våtmarker. Sverige har pekats ut ett antal internationellt värdefulla våtmarksområden, s.k. Ramsarområden, som landet har åtagit sig att bevara.

Sänkning och utdikning av sjöar och vattensjuka marker har sedan århundraden tillbaka tillämpats i Sverige. Redan i de medeltida landskapslagarna fanns bestämmelser om dikning och strömmresningar. I och med en växande befolkning och behov av mer odlingsbar mark sköt markavvattning för utvinning av åkermark fart på allvar under 1800-talet. Våtmarker dikades ut via system av grävda kanaler och diken. Åar och bäckar rätades, breddades, fördjupades och rörlades för att förbättra vattenavledningen. Många sjöar sänktes eller torrlades helt. Den mest intensiva sjösänkingsperioden varade från 1880-talet till 1930-talet. Allt detta var en del av en del av den agrara revolutionen, och nyodlingarna blev betydande. Statens understödjande verksamhet för torrläggning av mark för jordbruksändamål går tillbaka till 1840-talet. Från denna tid beviljades lån och bidrag till utdikningar och avtappningar av sankmarker och sjöar; åtgärder som intensifierades på 1880-talet. Dikningsarbeten utförda fram till 1800-talets mitt syftade i regel endast till att förhindra översvämningar genom att ytvattnet leddes bort. Därefter kom torrläggningsföretagen alltmer att inriktas på att sänka grundvattennivån.

Från och med 1879 prövades markavvattningen i enlighet med Dikningslagen, som senare, 1918-1920, hamnade under Vattenlagen. Den kallas ofta den "äldre vattenlagen". Vattenlagen

ändrades och omstrukturerades rejält 1983 och 1998 införlivades vattenlagen i miljöbalken (Hagerberg m fl 2004 sid 119). Handlingar tillhörande förrättningar som handlagts före vattenlagens tillkomst åren 1918-1920 kan återfinnas på länens lantmäterikontor. Handlingar från cirka 1920 och framåt finns hos respektive länsstyrelse. Från och med år 1995 arkiveras akter tillhörande förrättningar vid Statens Jordbruksverk. Förrättningsakter i berörda arkiv innehåller i allmänhet protokoll, utlåtanden och ritningar i plan- och profil.

Viss dokumentation vad rör rättsliga frågor i samband med sjösänkningar, strömrensningar m.m. kan återfinnas i häradsrätternas arkiv (landsarkivet, detta gäller fram till år 1918 då vattendomstolarna infördes). (Hagerberg m fl. 2004. Åmansboken. Vård, skötsel och restaurering av åar i jordbruksbygd. Saxns-Braåns vattenvårdskommitté (s 6 f, 119); SMHI Svenskt vattenarkiv 1995 Sänkta och torrlagda sjöar sid 8-9, 15)

Mörrumsåns avrinningsområde

Nationell bevarandeplan för odlingslandskapet finns inom Mörrumsåns avrinningsområde 100 meter från vatten i ett område vid bedömning av helheten och det är Lövås. Vid bedömning av enskilda objekt är 20 objekt med i Jönköpingsdelen inom 100 meter från vatten, 9 objekt i Lövås, 1 i Ingaboda, 9 i Herrelida, 1 i Lilla Hult. I Kronobergs län är 11 områden med i den nationella bevarandeplanen för odlingslandskap inom 100 meter från Mörrumsåns avrinningsområde. Asa-Tolg, Sjösåsbygden, Ängariket, Hakatorp, Beteingetorp, Hågeryd, Blädingeås, Skatelöv, Lidhemssjön, Ängsfruktodlingar och Brorsmåla. I Blekinge län är inom mörrumsåns avrinningsområde inom 100 meter från vatten 11 områden med i bevarande programmet för odlingslandskap, 4 områden i klass 1 och 7 i klass 2.

I avrinningsområdet är Mörrumsåns dalgång och Åsnensområdet utsedda att vara Ramsarområden.

I Mörrumsåns avrinningsområde inom Jönköpings län har historiska våtmarker digitaliserats utifrån generalstabskartan, arbetet reviderades 2007, 235 historiska våtmarker registrerades. I Blekinge inom avrinningsområdet finns det 19 våtmarker digitaliserade utifrån Häradskartan (Länsstyrelsen i Blekinge län 2008). I Kronobergs län har inte historiska våtmarker digitaliserats. För att få något att jämföra med så visar våtmarksinventeringen från 1987 att antalet faktiska våtmarker i avrinningsområdet inom Kronobergs län är 451 stycken.

Två sjöar har blivit sänkta inom avrinningsområdet i Jönköpings län (SMHI). En inventering 1973-1981 i Kronobergs län visar att 115 sjöar har blivit sänkta eller utdikade inom avrinningsområdet (Brock & Richardsson 1981). 6 sjöar har blivit sänkta eller torrlagda inom avrinningsområdet i Blekinge län (SMHI).

Inom Mörrumsåns avrinningsområde i Kronoberg finns 322 vattenföretag, dvs äldre markavvattningsföretag från 1800- och 1900-talet. I Blekinge inom avrinningsområdet finns 25 dikningsföretag/vattenföretag registrerade som punkter, varav 7 även är digitaliserade som linjer. Ett dikningsföretag är enbart digitaliserad som linje. I Jönköpings län saknas i denna sammanställning uppgift på hur många dikningsföretag/vattenföretag som finns. I kartbilagan visas även GIS-temat markavvattning för Kronoberg och Jönköpings län, vilket är ett nyare GIS-skikt utifrån Länsstyrelsen handläggning om dispens och tillstånd för markavvattning.

I Kronobergs län inventerades ängslador 2003 och inom 100 meter från vatten i Mörrumsåns avrinningsområde finns 158 ängslador registrerade att de fanns kvar år 2003. Herrgårdsmiljöer inventerades 2001 och även ekonomibyggnader har inventerats i Kronobergs län och det finns 82 ekonomibyggnader och 61 herrgårdar inom 100 meter från vatten. I Blekinge eller Jönköpings län har inte ängslador, herrgårdsmiljöer eller ekonomibyggnader blivit inventerade.

3 KUNSKAPSUPPBYGGNAD VATTENFÖRVALTNING OCH KULTURMILJÖ

Det finns gått om vattenanknutna lämningar i avrinningsområdet. Vid sammanställning av de underlag som finns tillgängliga från nationella databaser och från de olika länsstyrelsernas egna inventeringar, tydliggörs vilka kunskapsluckor som finns kring vattenanknutna kulturmiljöer. Tidigare har inventeringar till största delen bedrivits länsvis vilket gör att underlagen skiljer sig åt och det svårt att få en enhetlig bild av hela avrinningsområdet. I Blekinge har en kulturhistorisk dokumentation gjorts av Mörrumsåns huvudfåra upp till Länsgränsen. I Jönköping och Kronoberg har inom avrinningsområdet inte en liknande inventering genomförts, däremot är fler kategoriinventeringar genomförda i Jönköpings och Kronobergs län. Detta gör att kunskapsluckor kan gälla enbart vissa delar av avrinningsområdet. Nedan följer de unika och särskilda ansvars områden som finns i avrinningsområdet sett ur ett nationellt perspektiv, Därefter följer de olika områden där mer kunskap behöver byggas upp för att få en fullödigare bild av vattnets kulturhistoriska betydelse i Mörrumsåns avrinningsområde.

3.1 Särskilda ansvarsområden och sällsynta/unika limniska kulturmiljöer

Mörrumsåns avrinningsområde berörs av följande ansvarsområden som är utpekande för olika områden i Sverige:

- Snickeri och möbelindustri, flertalet sågar finns inom avrinningsområdet.
- Glasbruksområdet i sydöstra Småland, Glasriket, lämningar efter flertalet glasbruk finns inom avrinningsområdet.
- Stor andel medeltida sätesgårdar i Småland, varav flera herrgårdar finns kvar idag.
- Välbevarade sockencentrum med kyrkan i centrum.

I Mörrumsåns avrinningsområde finns det några kulturhistoriskt intressanta företeelser som är lite sällsynta/unikare att bevara än andra.

- Flottningslämningar, i Mörrumsåns nedre delar finns det flottningslämningar bevarade se avsnitt 3.5.7. Hur mycket lämningar som är bevarade av den flottnings som har bedrivits högre upp i vattensystemet är oklart.
- Lämningar efter fasta fisken finns 15 lämningar registrerade i FMIS och i dokumentationen av vattendragen i Blekinge har fler platser hittats, se avsnitt 2.3.7 och kartbilaga 14.
- Hamn och lastageplaster i nedre delarna av Mörrumsån.
- Kvarnar och sågar med bevarade vattenhjul. Se Bilaga 1 för mer information om kvarnarna och sågarna i Kronobergs län. Vid Åryds kvarn (11) finns vattenhjul delvis kvar. Vartorp (21) har rekonstruerat vattenhjulet 1999. Östra Musteryd (40) rekonstruerat vattenhjul 1990. Vid Stockekvarn (49) finns eventuellt två vattenhjul kvar. Huseby

(90) finns flera vattenhjul rekonstruerade det speciella med dessa var att hjulens stomme var av gjutjärn. Kvarnän, Horgemo (97) vattenhjul rekonstruerat.

- Benstamp finns i Angölsmåla och var i drift 1877-1914 samt vid Huseby bruk.
- Masugnar finns bevarade i Åryd, Torpsbruk och Huseby bruk. Sedan finns det ruiner och rester av masugnar på fler ställen i avrinningsområdet.
- 158 ängslador finns inom 100 meter från vatten (inventering i Kronobergs län).

3.2 Kunskapsuppbyggnad för vattenförvaltningens mål

Vattenförvaltningens mål är god status i våra vatten, det vill säga att naturligt förekommande arter ska trivas och må bra, samt att vattnet ska hålla en god kvalitet och inte försämrats. För att kunna uppnå god status behöver flera områden restaureras för att fisk och andra vattenlevande organismer ska trivas. Dessa områden har många gånger påverkats av människans ingrepp i naturen under en lång tid. Ingreppen är en del av vårt kulturarv. För att veta hur restaureringar kan genomföras för att inte förstöra kulturvärdena krävs mer kunskap. Dessutom behövs mer kunskap för att kunna veta vad som är unikt och bevarandevärt och vad som inte är det.

Kontinuitet: Vandringshinder

Inom avrinningsområdet finns drygt 120 vandringshinder som gör det svårt eller omöjligt för fisk att ta sig förbi. För att underlätta restaureringsarbetet för fria fiskvägar är det viktigt att få ökad kunskap om hur dessa hinder har uppstått och vilket kulturhistoriskt värde de har. Detta för att få kunskap om hur vi ska förhålla oss till detta vid restaureringsarbetet. Kunskapsuppbyggande behövs kring följande områden (ingen prioriteringsordning):

- Bedömning av det kulturella värdet av de vandringshinder som finns dokumenterade, samt hur det kulturhistoriska värdet bör bevaras vid anläggandet av eventuella fauna-passage. Vad är unikt, representativt och vad finns det gått om där värdet är lägre.
- Identifiering av de verksamheter som har gett upphov till vandringshindren.
- Genomgång av gamla kartor och hembygdslitteratur för komplettering med mer information om andra vandringshinder. Platsnamn kan möjligen visa på lämningar.

Morfologi: Rensade, rätade, reglerade vattendrag

Många vattendrag i avrinningsområdet har på något sätt blivit fysiskt påverkat av människan genom rensningar, kanaliseringar och sjösänkningar för att få ut mer jordbruksmark men även för flottningens skull. För att få ökad förståelse om varför vattendragen och de sänkta sjöarna ser ut som de gör samt utröna vilket kulturhistoriskt värde denna påverkan har, behöver kunskaper kring följande områden byggas upp (ingen prioriteringsordning):

- Klargöra var, när och hur det har flottats inom avrinningsområdet och vilka lämningar det finns efter detta i form av rensningar, hålldammar och andra flottningsanläggningar. Vad är skyddsvärt och vad är det inte. Hur ska vi förhålla oss till flottningslämningar vid restaureringar?
- Titta på dikningsföretagen inom avrinningsområdena. Finns det några unika exempel på dikningar/rensningar med olika karaktär och från olika tider inom avrinningsområdet. Vad är bevarandevärt och vad är det inte. Hur ska vi förhålla oss till kulturmiljövärdet av dessa kulturlämningar vid restaureringar?

- Digitalisera historiska våtmarker (g-län). Analysera förändringarna nu och då (alla län).

3.3 Kunskapsuppbyggnad för kulturmiljö

Människan har använts Mörrumsåns vattenvägar under tusentals år. Kunskap kring de kulturlämningar och fornlämningar som är vattenanknutna är intressanta ur ett vidare perspektiv för att förstå vattnets betydelse för människan i området. Kunskapsuppbyggande behövs kring följande områden (ingen prioriteringsordning):

- Öka kunskapen kring den forntida befolkningsspridningen i området.
- Öka kunskapen kring farlederna och den livliga trafiken av både människor och gods på sjöarna.
- Utökad industriminnesinventering i Kronobergs län, öka kunskapen om var järnbruk och pappersbruken har varit verksamma. Industriminnesinventering i Blekinge län.
- Inventera ängslador i Jönköping och Blekinge län.
- Komplettera beskrivningar i fornminnesregistret, då det för vissa objekt behöver kompletteras.
- Inventera fasta fisken med utgångspunkt i Gabriel Wickenbergs historiska karta.
- Inventera vattenanknutna verksamheter, tvättställen etc.
- Vissa delar av avrinningsområdet har biotopkarterats. Genomgång av det material som inte har digitaliserats i G-län skulle kunna visa på kulturlämningar som vi idag inte har kunskap kring.
- Genomföra den fältinventering som gjordes i Mörrumsåns nedre delar i projektet *Kulturhistorisk dokumentation av vattendrag i Blekinge 2005-2008* (Torebrink 2010) även högre upp i avrinningsområdet. Skulle en liknande inventering högre upp i avrinningsområdet synliggöra lika många kulturlämningar som det finns i de nedre delarna, eller skiljer sig antalet lämningar från olika platser i avrinningsområdet? Går det utläsa några mönster utifrån detta?

4 PRIORITERING AV KUNSKAPSUPPBYGGNAD

Det är viktigt att bygga upp mer kunskap kring de vattenanknutna kulturmiljöer som finns i avrinningsområdet. Ökad kunskap kommer att underlätta arbetet både för handläggare inom kulturmiljö och vattenvård. Det kostar dock att gå igenom material och göra nya inventeringar. Prioriteringar behöver göras för att se vilken kunskapsuppbyggnad som är viktigast att vi först får mer kunskap kring. Nedan följer en prioriteringslista av vilka områden som det är viktigast att vi får ökad kunskap kring, samt förslag på arbetsgång som dock får anpassas utifrån vilken typ av uppgifter som ska samlas in.

4.1 Prioritering av kunskapsuppbyggnad

Förslag till prioriteringsordning vid fortsatt kunskapsinhämtning:

1. Kulturhistorisk bedömning av redan kända vandringshinder.
2. Flottning i Mörrumsåns avrinningsområde.
3. Genomgång av de kulturmiljöer som uppkommit genom dikningsföretag, är några miljöer skyddsvärda ur ett kulturmiljöperspektiv?

4. Genomgång av de beskrivningar gjorda på vattenanknutna fornlämningar i fornminnesregistret (FMIS).

4.2 Prioritering av lokaler

Nedan följer förslag på en prioriteringsordning på de lokaler som i första hand bör inventeras på kulturmiljöer vid fortsatt kunskapsuppbyggnad. Fokus bör vara på de lokaler som kan komma att bli föremål för restaurering.

1. De vattendrag som Länsstyrelserna har prioriterat för att arbeta med restaurering.
2. De sträckor som har blivit biotopkarterade. Vid biotopkartering har först de mest värdefullaste/intressantaste sträckorna inventerats, se bilaga 3 för biotopkarterade sträckor.
3. Utifrån fiskevårdsområdenas egna program för restaurering.
4. De områden som inte uppnår god ekologisk status.
5. Övriga områden längs sjöar och vattendrag. Skogsstyrelsens projektet Skog och historia har tydligt visat att i områden som noggrant fältinventerats hittas väldigt många nya lämningar som tidigare inte har dokumenterats.

4.3 Arbetsgång

Förslag till arbetsgång inför fortsatt kunskapsuppbyggnad kring vattenanknutna kulturmiljöer:

1. Genomgång av det material som redan finns tillgängligt.
2. Komplettera med kartstudier för att se om historiska kartor kan visa på ytterligare uppgifter.
3. Vid behov litteraturstudier.
4. Vid behov arkivstudier.
5. Fältinventering av prioriterade vattendrag eller prioriterade lämningar.
6. Vid biotopkartering bör det finnas med kompetens från både vatten och kulturmiljö för att direkt få ut så mycket som möjligt av karteringen.
7. Bearbetning av resultatet av fältinventeringen. Viktigt är att arbetet blir digitaliserat i GIS och tillgängliggjort till dem som kan ha nytta av uppgifterna.

5 REFERENSER

Ahlbäck A & Albertsson R (2006) *Flottning och flottleder i södra Sverige*

Arnholm Bosse [online] *Norden alla kanaler*. Åtkomst (2011-12-28) Webbadress:
<http://kanaler.arnholm.nu/index.html>

Blekinge museum (1994) *Käringahejan. En kulturhistorisk utredning av området längs Mörrumsån mellan Ebbemåla/Hovmansbygd och Hemsjö/Härnes*

Brock Gunnar & Richardsson Uno (1981) *Sänkta och utdikade sjöar i Kronobergs län*. (Uppgifterna digitaliserades 2007)

Brunnström Lasse & Spade Bengt (1995) *Elektriska vattenkraftverk, Kulturhistoriska värdefulla anläggningar 1891-1950* Riksantikvarieämbetet Rapport 1995:1, Kristianstads boktryckeri AB 1995

Dammsäkerhetsinventering, 1981-82, Scandiakonsult

Höglin Stefan (1998) *Agrarhistorisk landskapsanalys länsöversikt Kronobergs län* Riksantikvarieämbetet 1998:1

Husebybruk [online] åtkomst (2011-12-19) Webbadress:
<http://www.husebybruk.com/turistbyra/>

Länsstyrelsen i Blekinge län (1983) Kulturminnesvårdsprogram för Blekinge län, Del 1.

Länsstyrelsen i Blekinge (XX) *Lax i Mörrumsån – förr och nu*

Länsstyrelsen i Blekinge län (1980) *Broar i Blekinge. En kulturhistorisk inventering utförd av länsstyrelsen i samarbete med vägförvaltningen.*

Länsstyrelsen i Blekinge län (2007) *Länsplan för fiskevård och biologisk återställning av kalkade vatten i Blekinge län 2007-2010.* Meddelande 2007:13

Länsstyrelsen i Blekinge län (2008) *Historiska våtmarker i Blekinge.* Rapport 2008/5

Länsstyrelsen i Kronobergs län (1989) *Kronobergs natur, naturvårdsprogram för Kronobergs län*

Länsstyrelsen i Kronobergs län (2007) *Plan för arbetet med biologisk återställning av kalkade vatten i Kronobergs län 2006-2010* ISSN 1103-8209 meddelande 2007:xx

Krantz Karl Johan (1981) *Historia för framtiden, kulturminnesvårdsprogram för Kronobergs län* Länsstyrelsen, Smålands museum, Smålandspostens boktryckeri AB

Lindberg Elisabet (1995) *Industriminnesinventering i Asarum och Ringamåla. Rapport från en pilotstudie 1995* Blekinge läns museum.

Mörrumsåns vattenvårdsförbund [online] Åtkomst 2011-09-07. Webbadress:
<http://www.vattenorganisationer.se/morrumsan/index.php>

Naturvårdsverket (1997) *Sveriges finaste odlingslandskap, Nationell bevarandeplan för odlingslandskapet.* Naturvårdsverket rapport 4815.

Naturvårdsverket (2002) *Naturvårdsverkets förteckning över fiskvatten som ska skyddas enligt förordning (2001:554) om miljökvalitetsnormer för fisk- och musselvatten.* Naturvårdsverket 2002:6

Nolbrant Peter & Kling Johan (2009) *Naturvärdesinventering av Mörrumsån, Blidingsholm* Länsstyrelsen i Kronobergs län 2009:16

Olson Aron (1965) *Asarum. Några blad ur Svängstas historia.* AB Ragnar Lagerblads Boktryckeri Karlshamn

Ridderborg Simon (1995) *Inventering av vandringshinder i mörrumsåns vattensystem* Länsstyrelsen i Kronobergs län 1995:15

Riksantikvarieämbetet (2009a) Riksintressen i Kronobergs län. Publicerat av Riksantikvarieämbetet 2009-09-09

Riksantikvarieämbetet (2009b) Riksintressen i Blekinge län. Publicerat av Riksantikvarieämbetet 2009-09-09

Riksantikvarieämbetet och Smålandsmuseum (1994) *Fornminnesinventeringen* Rapport 1999:4

Svensgård Jenny (2006) *Uppföljning av kulturhistoriskt värdefulla ekonomibyggnader i Kronobergs län* Länsstyrelsen i Kronobergs län 2006:04

Torebrink Petra (2010) *Kulturhistorisk dokumentation av vattendrag i Blekinge 2005-2008 – Mörrumsån, Mieån, Bräkneån och Lyckebyån* Länsstyrelsen i Blekinge län Rapport 2010:16

Vattendragsutredningen (1996) *Omtankar om vattendrag ett nytt angreppssätt* SOU 1995:155

Vattenmyndigheten för Södra Östersjöns vattendistrikt (2007) *Miljöövervakning av vatten – tillstånd hos inlands-, kust- och grundvatten i Södra Östersjöns vattendistrikt*. Publikation 2007:1

Vägverket (2005) *Nationell plan för bevarandevärda broar*. Publikation 2005:151

Vägverket (2006) *Landskapets karaktärsdrag – En beskrivning för infrastruktursektorn* Publikation 2006:33

Växjö kommun (1989) *Kulturmiljöprogram landsbygden*, Växjö kommuns tryckeri

Wallquist Elin (2011) *Översvämningskänsliga områden i Kronobergs län 2010* Länsstyrelsen i Kronobergs län 2011:05

Winning Jacob (1940) *Svenska kvarnar* Svenska yrkesförlaget AB, Stockholm

Åhman Eva & Krantz Karl-Johan (1994) *Vårt att vårda, kulturmiljöer i Alvesta kommun*, Lindströms boktryckeri AB, Alvesta

Åhman Eva (1992) *Kulturmiljöprogram för Tingsryds kommun*, Tingsryds tryckeri

Åhman Eva & Persson Annika (2000) *Kulturarv att vårda, kulturmiljöplan för Uppvidinge kommun*, Davidssons tryckeri AB, Växjö

BILAGA 1. Kvarnar och sågar i Jönköpings, Kronobergs och Blekinges län inom Mörrumsåns avrinningsområde

I Kronobergs län genomfördes 1999 en inventering utav kvarn- och sågbyggnader. I Jönköpings län har en industriminnesinventering genomförts 1994-1998. I Blekinge län har det inte genomförts någon industriminnesinventering. Dock har en kulturhistorisk dokumentation av vattendrag genomförts. I denna har både existerande kvarnar och sågar samt kvarn- och såglämningar registrerats inom Mörrumsån avrinningsområde.

Nedan följer per område namnen på kvarnarna/sågarna i Kronobergs län och i Jönköpings län (löpnummer 15-19 och 102-103) samt vilket kulturhistoriskt värde dessa har bedömts att ha. Var objekten är belägna finns i utpekade per löpnummer i bilaga 13. För mer information om kvarnarna och sågarna inom Jönköpings län, ta kontakt med Länsstyrelsen. Mer information om objekten i kvarn- och såginventeringen i Kronobergs län går att hämta på följande hemsida: <http://www4.g.lst.se/scripts/kvarnsag/default.asp?search=all>

I bilaga 13 syns även de kvarnar och sågar som finns inom Mörrumsåns avrinningsområde i Blekinge län. En lista på dessa kommer efter de två övriga inventeringarna. Kvarnarna och sågarna är redovisade i turordning från Fridafors och ned till Elleholm. Eftersom kvarnarna och sågarna i Blekingen inte har blivit bedömd utifrån ett kulturhistoriskt värde, kommer de här att redovisas med en kort beskrivning. De nummer som står framför varje objekt är kopplat till en lista som finns på Länsstyrelsen i Blekinge. Inventeringen i Blekinge län har även tagit med de kvarn- och sågplatser som finns utmärkta på historiska kartor. Dessa är markerade med kursivstil i listan.

Östra delen: Aggaå och Skyeå från Lenhovda till Åsnen

Mycket stort kulturhistoriskt värde

1. Högnalöv. Kvarn nedlagd.
2. Södra Åreda. Kvarn/såg delvis i drift.
3. Näsbykvarn. Kvarn/såg nedlagd.

Stort kulturhistoriskt värde

4. Norrekvarn, Tegnaby. Kvarn nedlagd.
5. Södrekvarn, Tegnaby. Kvarn nedlagd.
6. Stjärnvik. Kvarn nedlagd.
7. Södrekvarn, Ingelstad. Kvarn nedlagd.
8. Brändekvarn, Uråsa. Kvarn, nedlagd.
9. Snappahem. Kvarn nedlagd.
10. Stora Trängsled. Kvarn/såg nedlagd.
11. Åryds kvarn. Kvarn nedlagd.
12. Skäve. Kvarn nedlagd.
13. Ramnåsa. Kvarn nedlagd.
14. Bostorp. Kvarn/såg nedlagd.

Nordöstra delen: Källområdena, Klavreström till Tolgasjön

Klass 1 (F-län)

- 15. Åskog kvarn, kvarn och såg, klass 1
- 16. Västerkvarn, kvarn och såg, klass 1

Klass 2 (F-län)

- 17. Tåsegärde kvarn, kvarn, klass 2
- 18. Brunnstorps kvarn, kvarn, klass 2
- 19. Bäckaby såg, såg (företag okänt), klass 2

Klass 3 (F-län)

- 102. Holmeshults kvarn, såg och kvarn, klass 3
- 103. Hallsnäs såg, såg, klass 3

Synnerligen stort kulturhistoriskt värde

- 20. Lidboholm. Kvarn/såg delvis i drift.

Mycket stort kulturhistoriskt värde

- 21. Vartorp. Kvarn nedlagd.
- 22. Klavreström. Kvarn nedlagd.
- 23. Barsbro. Kvarn nedlagd.
- 25. Drättinge. Såg nedlagd.
- 26. Sjöabro. Såg i drift.
- 27. Boskvarn. Kvarn nedlagd.

Stort kulturhistoriskt värde

- 28. Böksholm. Kvarn/såg nedlagd.
- 29. Åkvarn, Nottebäck. Kvarn nedlagd.

Måttligt kulturhistoriskt värde

- 30. Landsbro. Kvarn nedlagd.

Asa ned till Tolgasjön

Mycket stort kulturhistoriskt värde

- 40. Östra Musteryd. Kvarn/såg nedlagd.
- 41. Laneskärv. Kvarn/såg Delvis i drift.
- 42. Duvekvarn, Asa. Kvarn nedlagd.

Helgasjön

Mycket stort kulturhistoriskt värde

- 49. Stockekvarn. Kvarn nedlagd.

Stort kulturhistoriskt värde

- 50. Svanås. Kvarn nedlagd.
- 51. Åäng/Söraby. Kvarn/såg nedlagd.
- 52. Gårdsby. Såg nedlagd.

Sydväst om Växjö: Helige å mellan Helgasjön och Salen

Mycket stort kulturhistoriskt värde

- 60. Ringaänen, Räppe. Kvarn/såg nedlagd.
- 61. Räppe. Såg delvis i drift.

Stort kulturhistoriskt värde

- 62. Os, Öja. Kvarn nedlagd.
- 63. Örsled, Bergkvara. Kvarn nedlagd.

Måttligt kulturhistoriskt värde

- 64. Gemla. Kvarn nedlagd.
- 65. Härensås. Kvarn/såg nedlagd.

Nordvästra delen: Lekarydsån från Aneboda till Salen med omnejd

Synnerligen stort kulturhistoriskt värde

- 70. Brändekvarn, Hjortsberga. Kvarn/såg nedlagd.
- 71. Br Johanssons, Aneboda. Såg delvis i drift.

Mycket stort kulturhistoriskt värde

- 72. Humblans kvarn, Torpsbruk. Kvarn i drift.
- 73. Kvarnadal, Vislanda. Kvarn/såg delvis i drift.
- 74. Mellanbäck/Bergsdammen. Kvarn/såg delvis i drift.
- 75. Södrabäck. Kvarn/såg delvis i drift.
- 76. Grännaforsa. Kvarn nedlagd.
- 77. Södrekvarn/Nyekvarn, Moheda. Kvarn/såg nedlagd.

Stort kulturhistoriskt värde

- 78. Hultakvarn, Hjortsberga. Kvarn/såg nedlagd.
- 79. Prästkvarn, Moheda. Kvarn/såg nedlagd.
- 80. Granefors. Kvarn/såg nedlagd.
- 81. Förhult. Kvarn nedlagd.
- 82. Aneboda kvarn. Kvarn nedlagd.
- 83. Gottåsagård. Kvarn nedlagd.

Måttligt kulturhistoriskt värde

- 84. Elnaryd. Kvarn/såg nedlagd.
- 85. Västrabäck/Ingeborgskvarn. Kvarn nedlagd.
- 86. Grännaforsa Norrekvarn. Såg nedlagd.
- 87. Nackekvarn. Kvarn nedlagd.
- 88. Östanåkra. Kvarn nedlagd.
- 89. Gottåsa Norregård. Kvarn nedlagd.

Huseby och Åsnen ned till Ryd

Synnerligen stort kulturhistoriskt värde

90. Huseby. Kvarn/såg i drift.

Mycket stort kulturhistoriskt värde

91. Horgeboda. Kvarn/såg nedlagd.
92. Skjurskvarn. Kvarn/såg nedlagd.
93. Nykvarn, Kalvsvik. Kvarn/såg delvis i drift.
94. Rössås. Kvarn nedlagd.
95. Ekefors, Urshult. Kvarn nedlagd.

Stort kulturhistoriskt värde

96. Horgemo, Kvarn/såg nedlagd.
97. Kvarnäng, Horgemo. Såg nedlagd.
98. Kvarnagård, Västra Torsås. Kvarn/såg delvis i drift.
99. Torne, Kvarn nedlagd.
100. Skäggalösa. Kvarn nedlagd.

Måttligt kulturhistoriskt värde

101. Kullekvarn. Kvarn nedlagd.

Fridafors ned till Elleholm

Lista på de kvarnar och sågar som finns i Blekinge län.

159. Hofmanbygds såg. Ringamåla socken.

Beskrivning: Grundades ca 1780. Drevs då med vattenkraft. Omkring 1900 övergick man från vattenkraft till ångdrift. En tegelbyggnad uppföredes som lokomobilstall. Drift fram till 1930-talet. Sågen riven och enbart grund kvar, men lokomobilstall och sågskjul finns kvar.

65. Hofmansbygds kvarn och träullsfabrik. Ringamåla socken.

Beskrivning: Mjölkkvarn uppförd ca 1775. Brann 1933 och flyttades till andra sidan, kvarnrännan och turbindriften infördes. Träullsfabrik uppfördes 1930, med nuvarande byggnaden 1933 där också kvarnen ingick. Kvarndrift till 1955 och träullstillverkning upphörde 1966. Byggnaden i relativt bra skick. Kvarnverk saknas troligen.

158. Ebbemåla kvarn. Kyrkhult socken.

Beskrivning: Kvarn ursprungligen uppförd 1796. Flyttad söderut och på denna plats ligger Ebbamåla bruk sedan 1886. Kvarn markerad på Generalstabskartan från 1869.

161. Hofmanbygds Kimröksfabrik. Ringamåla socken.

Beskrivning: Kvarnplats med grundrester och en äldre tillfartsväg. Ska ha uppförts runt 1880 och drevs med vattenhjul. Ska enligt skylt ha varit en kimröksfabrik.

160. Ebbemåla sågkvarn. Kyrkhult socken. Kyrkhult socken.

Beskrivning: Ursprungligen uppförd 1796. Låg då där Ebbemåla bruk ligger idag. Flyttad söderut. Verksamheten lades ner på 1880-talet. Enligt Skog & historia inventeringen finns grunder och rester efter ränna kvar. Ej besiktad på grund av högt vattenstånd.

163. Kvarn, Röshult. Ringamåla socken.

Beskrivning: Ska tidigare ha funnits kvarn på platsen. Kunde inte lokaliseras vid Blekinge museums utredning 1994. Vid inventeringstillfället 2007 var vattenståndet för högt för att kunna se eventuella rester efter damm eller grund i åkanten.

162. Röshultskvarnen. Kyrkhult socken.

Beskrivning: Kvarnlämning. Ränna 25 m lång och 1 m bred. Flera grunder.

42. Angölsmåla övre kvarn. Kyrkhult socken.

Beskrivning: Kvarnplats. Ska finnas en grävd ränna ca 30 m lång. Enbart träden syntes pga. det höga vattnet. Äldsta av Angölsmålas kvarnar.

41. Kvarn, Angölsmåla by. Kyrkhult socken.

Beskrivning: Mellersta kvarnplatsen i Angölsmåla by. 50x1 m grävd ränna enligt skylt rest efter kallmurat fundament till vattenhjul. Högt vattenstånd vid inventeringen. Inte sett hela anläggningen.

40. Angölsmåla benstamp. Kyrkhult socken.

Beskrivning: Angölsmåla kvarn noterad på Generalstabskartan 1869. Benstampen i drift 1877-1914. Spånhyvel sattes in för takspånsproduktion. Drevs med vattenhjul till 1945, sedan turbin. Även lådproduktion fram till 1981. I relativt gott skick med en del maskinell utrustning bevarad.

43. Kvarn, Angölsmåla. Kyrkhult socken.

Beskrivning: Kvarnplats utmärkt på Generalstabskartan från 1869. Ej besiktad

45. Östra Härnäs mjölkvarn. Ringamåla socken

Beskrivning: Ska vara kallmurad i tre skift. Pga. av mycket vatten var detta inte synligt vid inventeringen, men tydlig ränna. Utmärkt på skifteskartor från 1817. Kungssten minnesmärke från 1733. Även flottning.

157. Kvarn, Härnäs. Ringamåla socken.

Beskrivning: Rensad ränna med upplagda stenar. Mycket vatten vid inventeringstillfället, men från utkikspunkten ser det ut som en rensad ränna. Enligt Utredning 1994 ska det vara en kvarnplats där.

44. Abborrmåla kvarn. Ringamåla socken.

Beskrivning: Kvarnplats. Skattlagd 1776. I drift till 1906 när kraftverksdammen anlades. Svårtillgänglig, men går att nå vid torrt väder. Kan observeras från motsatta sidan. Grund och ränna. Generalstabskart år 1869

47. Östra Härnäs såg och kvarn/Grönlunds såg/Hemsjö Valskvarn. Ringamåla socken.

Beskrivning: Byggd omkring 1888. Kvarn på karta 1915-19, men när Hemsjö övre kraftverk byggdes 1906-07 övergick man till eldrift. Revs omkring 1940. Ränna, grunder från 8 byggnader., hyvleri, boningshus, jordkällare?, brygghus, hyvel för takspånstillverkning, lada, kvarn.

46. Västra Härnäs såg/Grönlunds såg/Hemsjö Valskvarn? Ringamåla socken.

Beskrivning: Anläggning 1800-tal och tidigt 1900-tal. Västra sidan strandskoning av huggen och tuk-tad sten. Nedströms en kvarngrund av huggen sten ca 1,5 m hög. Även valsverk, såg och träullsfabrik på denna å sida. Ränna och grunder.

49. Kvarn, Öjamåla. Ringamåla socken.

Beskrivning: Kvarngrund och grunder efter tillhörande byggnader, samt ränna. Tydlig och välbevarad ränna. Kvarngrunden ej välbevarad, men grunderna på andra sidan vägen är välbevarade.

50. Öjamåla sågkvarn. Ringamåla socken.

Beskrivning: Kvarngrund är välbevarad. Rännan ej synlig pga. dämt vatten. Troligen även skadad när omlöpet byggdes 2003. I drift från 1800-talets början. När Hemsjö nedre kraftverk började byggas 1916 förlorade kvarnen sin drivkraft. Kvarnavägen till Öjamåla by i anslutning till kvarnen.

53. Knaggalids sågkvarn. Ringamåla socken.

Beskrivning: Kvarnplats med ränna, kvarngrund och kvarnplan. I drift från tidigt 1800-tal fram tills Hemsjö nedre kraftverk dämdes. Välbevarad ränna och grund. Kvarnplanen används idag som hage. Kvarngrunden är bevuxen. Är på Generalstabskartan utmärkt som både kvarn och såg.

164. Kvarn, Ekeryd. Ringamåla socken.

Beskrivning: Namnet tyder på att det skulle funnits kvarnverksamhet längs bäcken.

54. Hallandsboda kvarn. Kyrkhult socken.

Beskrivning: Kvarnplats enligt Generalstabskartan 1869. Kan ha flyttats fram och tillbaka längs vattendraget. Kvarnsten finns i området och åfåran har rensats. Eventuell rest av tveksam grund. Högt vattenstånd.

56. Hallandsboda kvarn. Kyrkhult socken.

Beskrivning: Kvarnplats enligt Generalstabskartan 1869. Hallandsboda kvarn enligt Rågångsbestämning 1775. Ej på samma plats. Kvarnen kan ha flyttats under tiden. Åfåran har rensats, men inga andra lämningar synliga. Högt vattenstånd.

57. Kvarn, Åkeholm. Kyrkhult socken.

Beskrivning: Kvarngrund med ränna. Skadad.

93. Kvarn, Åkeholm. Kyrkhult socken.

Beskrivning: Hålldamm. Ungefär placering. Utmärkt på Rågångsbestämning 1775

94. Åkarps sågbruk. Asarum socken.

Beskrivning: Ung placering. Utmärkt på Rågångsbestämning 1775. Omrörd struktur i kanten. Stensträngar i vattnet kan eventuellt vara rester efter kvarnrännor. Högt vattenstånd.

59. Träindustri, Susekull. Ringamåla socken.

Beskrivning: Sågverkslämning. Markerad på Häradskartan 1915-19. Revs på 1960-talet. Mycket lite kvar. En del av dammfästet syns mitt emot och där finns grunder efter kvarnen kvar.

60. Kvarn, Susekull. Ringamåla socknen.

Beskrivning: Kvarnlämning. Markerad som kvarn på Häradskartan 1915-19. Riven på 1960-talet. Lite kvar. Rest efter dammfäste och grund.

166. Kvarnplats, Boarp. Asarum socken.

Beskrivning: Kvarnplats enligt karta 1851. Ingen markering på Häradskartan 1915-19

165. Kvarn, Møllegården. Asarum socken

Beskrivning: Kvarnplats enligt karta 1846. Utmärkt på ägoskiftning 1917. Enligt skylt var det först en skvaltkvarn, men byggdes om 1931-32. Drevs även då delvis med vattenhjul, senare turbin och råoljemotor. Efter nedlagd drift har byggnaden använt som färgfabrik och snickeri.

63. Wittskövle mjöl- och sågkvarn. Mörrum socken.

Beskrivning: Kvarn och sågplats. Utmärkt på karta 1775, ska ha skattlagts 1746. Sågen flyttade på 1940-talet och kvarnen lades ner. Mangårdsbyggnaden riven. Fritidsgård på platsen. Rester av dammvall i form av bro. Rännor och grunder. Relativt välbevarad.

64. Kylingaryds kvarn. Mörrum socken.

Beskrivning: Kvarnplats med anslutande kvarnväg, kvarnränna och fundament till kvarnhjul. Ska ha lagts ner ca 1900, men utmärkt som kvarn på Häradsek kart 1915-19. I stort sett enbart gårdskvarn. Gården som kvarnen tillhört och eventuellt även kvarnen, brändes ner 1960.

62. Rosendala kvarn. Mörrum socken.

Beskrivning: Kvarnplats med anslutande vägar kantade av stengärdesgårdar, stensättning, dränering. Mycket välbevarad och välldagd kvarnränna i huggen sten. Grunder och kvarnsten. Kronokvarn 1600-talet. Verksamhet till 1930-talet och revs på 1940-talet. Kvarn, träull, takspån, benstamp.

66. Persa kvarn/Ryalyckans sågkvarn. Mörrum socken.

Beskrivning: Kvarnplats. Utmärkt som Ryalyckans sågkvarn 1803. I drift vid enskiftet 1820. Drevs till 1947. Tre par kvarnstenar, kross, utsädesrens, såg och spånhyvel. Grunder och stensatt åkant. Lite bevarat. Stensättning på ön är eventuellt en del av tidigare dammvall.

68. Åkrokens kvarn/Svenfors kvarn. Mörrum socken.

Beskrivning: Mjöl- och sågkvarn uppförd ca 1816. Två vattenhjul, ett till sågen och ett till kvarnen, i två sep rännor. Mjöl kvarn i ån och såg i åkanten. Även spånhyvel. Elkraft när Sydkraft köpte på 1920-t. Brändes ner 1940-talet. Stensatt åkant. Grunder, rännor, betongfundament. Ej välbevarad.

67. Kvarn. Åkroken Hästaryd. Mörrum socken.

Beskrivning: Kvarnplats enligt Generalstabskartan från 1869 och 1880-talet. Inga synliga lämningar vid besiktning.

103. Kvarn. Åkroken Hästaryd. Mörrum socken.

Beskrivning: Plats som skulle kunna ha varit en kvarn eller kaj av något slag. Stensatt åkant, grunder, fruktträd, terrasser. Enbart besiktat från andra sidan ån. Inga kartuppgifter.

69. Mörrums kvarn. Mörrum socken.

Beskrivning: Tidigare kvarnplats och fiskeplats. Kvarnplatsen har anor sedan 1500-talet. Byggdes om flera gånger, stor tillbyggnad på 1950-talet. Revs 1972. Laxens hus ligger idag på kvarnens plats. Kvarnstenar i området runt.

70. Kvarn. Hästaryd. Mörrum socken.

Beskrivning: Kvarn enligt Generalstabskartan 1869. Inga lämningar synliga vid besiktningstillfället. Lugnt, högt vatten.

71. Abram Jössas kvarn/Hästaryds kvarn. Mörrum socken.

Beskrivning: Kvarnplats från ca mitten av 1800-talet. Kvarnen byggdes om till kraftstation i början av 1900-talet och revs på 1940-talet. Delar av kvarnränna och kvarngrunden synlig idag. Betongfundament kan komma från kraftstationen. Gjuten kvarnsten. Ej välbevarad anläggning.